

ГОДИНА II.

— 1872 Іулій 15 —

КНИЖКА 20.

НЪЩО ЗА СРЪДНЫТЪ УЧИЛИЩА

— 0 —

(Виждѣ брой 19, год. II).

Никоя страна на свѣта нѣма толкози училища въ сравненіе съ населеніето, колкото Швейцарія. Да земемъ за примѣръ Цюрихскій кантонъ. На една земя и на едно населеніе по-малко отъ единъ санікакъ, има единъ Университетъ, едно политехническо училище, едно училище за лѣкари на животнытъ, едно земледѣлческо училище, три гимназій, двѣ реалны училища, 59 срѣдни учебны заведенія и 365 първоначалны училища. Нѣкои отъ тѣзи училища са почитатъ за най-добры въ Европа. Освѣтъ това трѣба да забѣлѣжимъ, че сичкытъ тѣзи заведенія сѣ свързаны помежду си съ едно общо устройство. Най-напрѣдъ иде основното училище, дѣто трѣба да са учи сѣко дѣте отъ 6 до 13 години. Бащытъ можѣтъ да учѣтъ дѣцата си въ къщи, нѣ се пакъ сѣ задлѣжени да плащатъ училищнытъ даждія. Прогрммытъ на основнытъ училища сѣ доста обширны: тый заключаватъ начала отъ Геометріята, отъ Физиката, отъ сторіята, отъ Географіята, пѣяніе и начертаніе. Общытъ училища иматъ таквази честь, щото въ нихъ намиранъ дѣцата на сичкытъ съсловія размѣсены. Като излѣзатъ отъ тука, дѣцата на бѣднытъ сѣ задлѣжени да по-сѣщаватъ веднѣжъ въ недѣлята класовѣтъ на Музиката и

на второстепеннытѣ уроцы. Другытѣ дѣца отивать въ сръднытѣ училища, или въ училището за промышленность, което приготвя за политехническото училище и нѣкои занятія. Отъ политехническото училище излизать инджинеритѣ и профессорытѣ за полезнытѣ науки по сичка Швейцарія. За сѣка степенъ отъ тая възходяща лѣствица има по единъ особенъ съвѣтъ, въ който са прѣдставляватъ родителитѣ, мѣстното началство и учителитѣ. Училището за промышленность е устроено по примѣра на прускытѣ реалны училища, съ тая разлика, че въ него сж исхвърлены мъртвытѣ языцы и на мѣсто тѣхъ сж поставены новытѣ. Въобще въ Швейцарія ученіето има по-практиченъ и утилитаренъ характеръ. Даже въ гимназіитѣ сичко са учи за практическа полза; отъ това въ тѣхъ нѣма таквызи честы упражненія въ стихотворенія и съчиненія латинскы и грѣцкы, както другагѣ. Тѣзи упражненія ставать само веднѣжъ въ недѣлята. Ученіето е свободно и сѣкы може да отвара частны училища; сичкытѣ обаче прѣдпочитатъ общытѣ училища.

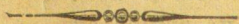
Ако не отъ уваженіе къмъ днешното, поне отъ почетъ къмъ прѣминалото водимы, ный трѣба да кажемъ нѣколко думы и за училищата въ Италія. Италія е испаднала твърдѣ много въ учебно отношеніе. Нейнытѣ университеты бѣхъ първы въ сръднытѣ вѣкове; нъ днесъ тый толкози долу стоятъ, щото сж са обърнѣли не на учебны центрове, а на таквызи учрежденія, дѣто са даватъ сѣкаквы дипломы за пары. Като сж са давали дипломытѣ на недостойны хора, въ Италія са появило едно голѣмо испадваніе на ученіето, испадваніе на което католичиското духовенство еще повече е помагало съ своето затымняюще и пълно съ прѣдрасждѣцы вліяніе. Додѣто въ сичкытѣ другы държавы училищата сж са значително уллучили и учащытѣ сж са умножили, въ Италія третѣ четвърти отъ младытѣ не знаятъ ни да четѣтъ, ни да пишѣтъ и ученіето е въ плачевно небрѣженіе. Старото Правителство на двѣтъ Сициліи (Неаполитанско царство) са противяние на отварианіето на първоначалны училища; колкото за сръднытѣ училища, тый бѣхъ непознаты въ тая земя. Заведеніята на калугерытѣ учахъ малко латинскы, и сичко друго оставяхъ безъ вниманіе. За да може да са издигне народното

образование въ Италія, трѣба да са почене отъ долу, отъ първоначалното учение.

Съ единъ законъ отъ 1859 Италіанското правителство тури единъ редъ въ второстепенното учение на Италія, като направи срѣднытѣ училища да получатъ устройството на французскытѣ гимназій и лицей, като опредѣли единъ централенъ и другъ провинціаленъ съвѣты за училищата, като даде общы программы, и като постави между тѣзи училища една Іераршія, сир. една постепенность. Въ Гимназіитѣ са учѣтъ по-долнытѣ классове, а въ лицейтѣ по-горнытѣ. Наредъ съ тѣзи классическы училища стоятъ тѣхническытѣ, дѣто са изучаватъ полезнытѣ науки. Изцѣло това устройство на училищата е добро; пѣ то има голѣмы недостатъцы, които произлазятъ отъ това, че не е могло да са слѣдва съ нужното постоянство. Числото на Лицейтѣ са е умножило твърдѣ много. Въ 1565 год. е имало повече отъ 200 лицея за по-малко отъ 25000 ученика. Учителитѣ като трѣба да бѣдѣтъ такожде много, тѣмъ са заплаща малко, а това отпѣжда по-способнытѣ и по-ученытѣ. Равнилото на ученіете е толкози низко, щото учителитѣ сѣ принудены да бѣдѣтъ много снисходителны и да даватъ често не до тамъ прави дипломы. Неаполитанскый Университетъ, дѣто са учѣтъ до 5000 момцы, не иска отъ ученицытѣ си доказателства на тѣхнытѣ способности при тѣхното постѣпваніе въ Университета.

Ето каквы сѣ началата на второстепенното обучение въ по-напрѣдѣлытѣ страны на Европа. Ный видехме, че англійцытѣ сѣ много прѣдадени на классическото учение и че тѣхнытѣ училища не отговарятъ на днешното врѣме. Развитіето на полезнытѣ науки и великытѣ изобрѣтенія въ Англія не дължѣтъ нищо на тѣзи училища: силнытѣ умове сами сѣ достигали до голѣмытѣ открытія. Онова което е достойно за подражаніе у Англія то е свободата въ прѣподаваніето и въ цѣлото училищно устройство. У Шотландцытѣ срѣднето учение е твърдѣ распространено; Американцытѣ забравятъ классическото учение зарадъ полезнытѣ науки; Швейцарцытѣ иматъ добры училища, на които ученіето е наклонно къмъ практическытѣ занятія; Италія не може да са похвали освѣнъ за усиліята си къмъ прѣобразование на училищны; Германія са хвали съ доброто със-

тояніе на училищата си и съ правилното раздѣленіе на классическыѣ и полезныѣ науки. За Франція и Русія не к зваме нищо. защото за първата ще поговоримъ особено, а за втората ще кажемъ, че тя и въ училищата си подражава Германия, каквото я подражава и въ сичко друго.

ПО НАРОДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВЪ XIX СТОЛѢТІЕ

— 0 —

Народното обучение въ Американскыѣ училища

(Статія Е. Лавлея.)

Въ днешно време ся занимаватъ съ образованіето на народа, повече отъ сѣкый другы пжтъ, и то не само въ Европа, но въ цѣль свѣтъ. Слѣдъ послѣдныѣ Френско-Пруска война Франца, като са увѣри че ѣ сж необходимы коренны прѣобразованія въ училищата, а особенно въ първоначалныѣ, залови са за тѣзи работа съ таѣвази голѣма старателность, щото тоя клонъ отъ общественый животъ получава съвсѣмъ новы основы. Италія прави сжщото за да подигне полуострова отъ вѣкового невѣжество, което е тежѣло надъ умното му населеніе. Англія сжщо недоволна отъ бавный успѣхъ на училищата си прави изслѣдованіе слѣдъ изслѣдованіе за да получи да даде на този успѣхъ единъ по бързъ ходъ. Португалія испытва новы наредбы, въ които ввежда и новы начала съобразны съ новыѣ идеи. Русія при сичкыѣ си грижи за другыѣ политическы и общественны вѣпросы, намѣрва време да прави твѣрдѣ много и за своитѣ училища. Даже въ малкыѣ съсѣдны намъ царствица не малко грижи са полагатъ за повишеніето и за унапредваніето на първоначалныѣ училища. Най послѣ въ Австрія и въ Канада, въ Чили и въ Бразилія, въ ситѣ страны были тѣ Латинскы или Англо-Саксонскы, сж са захвацѣли серіозно за тѣзи работа. На сѣкѣдѣ издирватъ средства да распространятъ просвѣщеніето, да направятъ образованіето достѣпно и задѣлжително за сичкы, на сѣкѣдѣ са старатѣ за осъвършенствованіето на методыѣ, учреждаватъ училища за учители, уголѣмяватъ числото на здаціята за училища, правятъ по

добро положеніето на преподавателитѣ. Туку рѣчи никгдѣ не са възпиратъ отъ паричныгѣ жьрты, които тѣзи улущенія предизвыкватъ.

И наистина, человекъ въ днешне време трѣба да бжде слѣпъ за да не види че бждущиостта на народностигѣ зависи отъ степеня на тѣхното просвѣщеніе. За убѣжденіе въ туй можемъ приведе сотнины доказательства; по туй ка са ограничавамы само съ три.

Извѣстно е знаменитото изрѣченіе на Бекона «знаніето е сила.» Нищо не може да бжде по справедливо, особено въ икономическо отношеніе. Само опознаніето на естественныгѣ законы прави една работа по производителна. Дивакътъ макаръ и да има изострени чувства и тѣло привыкнуло на сѣкакъвъ видъ трудъ, прекарва жалкы животъ. Често той загынва отъ лишенія; силыгѣ на природата го подавятъ, убиватъ го защото ты не познава и не може да са запази отъ тѣхното вредно дѣйствіе. Просвѣтленный человекъ, слѣдъ петъ-хиллды годишны ученія и открытія, като прониква въ тайната на силыгѣ на природата, е направилъ тѣзи силы да му саж слугы. Нынѣ съ малкъ трудъ той царува надъ подчинената ему матерія, като са ползува отъ сичыгѣ и добринны. Понятіята, като помагатъ за произведеніе на богатство, тѣхното значеніе расте съкы день. Въ бждущето онзи народъ ще бжде най богатъ и слѣдовательно най могжественъ, който приложи на труда по много знанія.

Необходимо е знаніето за уголѣмяваніе на богатството, нъ сжщо тѣй е необходимо то и да ны научи, какъ да употребявамы съ полза туй богатство. Напримѣръ. Почти на сждѣ платата на работника е недостаточна, за да удовлѣтвори насжщныгѣ му потребности; при се това една голѣма часть отъ нея, той употребява за разноскы не само бесполезны, но даже и вредны. — Неспособенъ на предвидливость, живѣжщъ само за настоящето, той не може да оцѣнява спасителната сила на спсстваніето. Жаденъ за силны чувственны възбужданія, той намѣрва голѣмо удоволствіе въ пиянството: ако бы спечалвалъ повечко, той и повечко бы попійвалъ. Отъ туй слѣдва, че единъ народъ, за да може да произвожда много и да располага умно съ своигѣ многосложны произведенія, необходимо е да бжде

просвѣтенъ. Историкъ Маколей белѣжи, че ако въ XVIII вѣкъ, шотландецътъ, до скоро бѣденъ и невѣжественъ, е надминавалъ англичанина въ сички предпріятія, то туй е ставало защото единбургскій парламентъ былъ далъ на Шотландія таквоя народно образованіе, каквото нѣмало въ Англія. Фабрикантытъ отъ съединенытъ щаты обясняватъ, че ако тѣ могатъ са надваря съ Европа, безъ да гледатъ двойната плата, която тѣ плащатъ на работницитѣ си, то е защото тѣхнитѣ, повечь образованны работници по скоро и по добръ работѣтъ и умѣтъ да извлѣкътъ сички възможны ползы отъ машинитѣ.

При туй чисто икономическо доказателство за необходимостта на просвѣщеніето, са привѣдинява едно второ, основано на политически съображенія. — Распространеніето на демократіята са посрѣща на едно мѣсто съ радость, на друго съ ужасъ. Отъ тука слѣдува че намѣсята въ управленіето на различнытъ страны трѣба да са простира постоянно на по много лица, защото вратата на тая намѣся са отварятъ ежегодно за новы съловія. Почти на сѣкъдѣ должнытъ съловія хлопатъ на тѣзи врата и искатъ да са намѣсятъ въ изборитѣ на онѣзи, които са назначаватъ на общественны службы. И самата Арианократическа Англія са готви да имъ отвори тѣзи стаи. Туй демократическо движеніе произлазя отъ толкози дълбоки причины, щото никое правителство, никоя парія, никой съюзъ не е въ состояніе да го въспре. Нѣ когато е възможно да са въспре туй движеніе, то поне нужно е да са управи къмъ добро. За туй е необходимо щото сѣко разширеніе въ гласоподаваніята да бѣде слѣдствие отъ успѣха на общественны умъ. Въ управленіето на общественны дѣла да са оставѣтъ само тѣзи хора, които сѣ способны да управлѣтъ своитѣ частны работы. Който не умѣе да распознава своята истинна полза, той е неспособенъ и недостоенъ да избира онѣзи, които сѣ длѣжны да пазѣтъ общитѣ ни интересы. Оставете правото на гласоподаванье на единъ простъ народъ и той въ първый еще день ще падне въ безредіе, и утрѣ въ робство. Напротивъ чрѣзъ гласоподаваніето просвѣтенный народъ става по скоро свободенъ и опазва тѣзи свобода, защото знае да извлѣче отъ него полза. Тѣзи власти, които сѣ са утвърдили насилственно и работѣтъ

произвольно, са кръпятъ само поради слабостта на общественный умъ. Истинното и съвършенното освобождение може да бѣде обезгрыжено само чрезъ просвѣщеніето. Последното трѣба да се промѣкле въ най затуленитъ и най отдалечни кѣтове на бѣднитъ селелени. Гласоподаваніята ще послужатъ за израженіе на правото и за источникъ на сила и величіе ако ся предшествуватъ отъ распространеніето на просвѣтата: напротивъ тѣ ще станатъ источникъ на безбройны бѣдствія, ако сж придружаватъ съ невѣжество.

Да прибавимъ и последното съображеніе. Отъ новата цивилизация излизатъ и други опасности. Ако бы образованіето да ся распространява същеврѣменно въ сичкитъ классове на народа и един учи на справедливость, а други на търпѣніе, то напредѣкътъ е оздравецъ и никакви реформи не можтъ му побърка. Нъ ако горнитъ классове са образуватъ и обогатяватъ самы, а долнитъ классове си оставатъ невѣжественны и бѣдни, то въ обществото трѣба да са чакатъ кръжавы промѣненія, които не ще можтъ да прѣсекатъ и най добритъ реформи.

Казаното тука може да се земе като общо мѣсто, защото въ сегашното време на-дали ще се намѣри нѣкой да похвалява добринитъ на невѣжеството. Министри и прѣдставители, книги и вѣстници са надваріѣтъ ежидневно да провъзгласяватъ необходимостта и неотложността на обученіето; съмнително е обаче да ли сичкитъ сж приготвени достатъчно за тѣзи трудове и жертвы, които сж необходими за успѣха на предприетото дѣло. За да избѣгнемъ въ туй отношеніе лъжливитъ прѣдставленія, необходимо е да се изучатъ мѣркитъ, които си зеты отъ народитъ и сж са показали най сполучны въ този случай.

Особенно за нашето отечество днесъ е необходимо да си уредимъ първоначалнитъ училища. Тѣзи нужда за насъ е неотлагателна, като само чрезъ урежданіето на тѣзи храмове на науката ный можемъ очаква добро бъдще за народа си. За туй ный призоваваме онѣзи, на които са пада, да обърнатъ сичкото си вниманіе върху този за насъ отъ първа важность въпросъ. А за примѣри, ный ще представимъ на читателитъ си единъ, който дава особенно ясно понятіе, съ каква цѣна са достига распространеніето

на просвѣщеніето — Ний ще поговоримъ за *Народноо обучение въ Американскитъ училища.*

I

На свѣта четири народности могатъ съ благороднѣ гордостъ да кажтъ, че сичкитъ имъ граждани знайтъ да четтъ: тѣ сж. — Сѣверна Германія, Норвегія, Швейцарія и Сѣдиненитъ Щаты. Въ Сѣдиненитъ Щаты не само сѣкый знае да чете, но чете за да придобіе новы познанія, да са поразвлече, да земе участие въ общественнитъ дѣла, да са научи да управля по-добръ своята работа, да придобыва повече пары и по добръ да са проникне отъ религіознитъ истини. Тамъ са печати дваждъ повече отъ колкото въ сѣко друго мѣсто и единъ само Щатъ похарчва толкози хартія, колкото Франція и Англія наедно. Статистиката доказва, че тамъ числото на подписницитъ на вѣстницитъ, раздѣлено споредъ жителитъ, дава повече отъ единъ подписникъ за сѣка челядъ. Ежедневнитъ листове излизатъ около сто хиляды, а еженедѣлнитъ около четири стотинъ хиляды екзмпляра. Пжтницитъ въ Америка особено са очудватъ дѣто тамъ рѣшително сичкы са занимаватъ съ четенье. Прѣзъ пролѣтѣта тѣзи година, казва единъ пжтникъ, азъ посѣтихъ великолѣпния федераленъ фрегатъ *Niagara*, който бѣ хвърлилъ котва въ Антверпенското пристанище: сѣкый отъ матрозытъ, които нѣмахъ работа, държеше въ ржцѣ по нѣкоя книга или вѣстникъ. А въ Европа, когато нѣкой младъ излѣзе изъ училището или постжпи въ войска, то едва ли ще може да прочита колко годѣ; нъ и туй повърхностно прочитаніе на печатны книги, въ повечето случаи, му е съвършенно безполезно: той не е въ состояніе, да направи отъ него никакво употребеніе. Въ Америка четеньето е сѣкыдневна потребба, источникъ на общественво благосостояніе и сжщественно условіе за поддръжка на републиканскитъ учреждения.

Сичкитъ Американцы признаватъ, че първоначалното училище е основата на господарството, цемента (фурсанта) на съюза. Като е бозплатно и отворено за сичкы, като приема на чиноветъ си дѣца отъ сичкитъ разреди и отъ сичкитъ вѣроисповѣданія, първоначалното училище прави да са забравитъ общественнитъ различія. То укротява религіозна-

та вражда, искоренява предрасждкѣ и антипатіи и вдѣхва съкыму любовь къмъ общото отечество и благоговѣніе къмъ свободныѣ учрежденія. Достойна за чуденіе е скоростѣта съ която са поглѣщатъ куповетѣ преселенцы, отъ Американската народность. А ето какъ става то. Училището още на първото имъ поколѣніе налага печата на народныѣ нравы, съобщава имъ господствующыѣ идеи. По този начинъ то ги прави способны да са ползватъ съ правата на гражданинъ. Безъ училища съюзътъ отколѣ бы прѣстанѣлъ да съществува, раздиранъ отъ партіи и поглѣщанъ отъ вълны на невѣжеството, които му приидватъ не прѣстанно отъ Германія и особено отъ Ирландія. Най новыѣ пресмѣтванія показватъ, че ако приидваніето не преселенцы бы са прекратило на 1810 год., то свободното населеніе отъ Съединеныѣ Щаты на мѣсто да бѣдѣше на Ян. 1864 год. около 29,902.000, бы достигнало по туй време не повече отъ десетъ милионы и половинѣ. По този начинъ преселенцыѣ и тѣхныѣ потомцы сѣставятъ двѣ трети отъ населеніето. Но чрезъ просвѣщеніето туй первоначално зърно (ядка) твърдѣ слабо по число, въ сравненіе съ иностранныѣ элементы, сполучва да ги изравни съ себе и да придаде оригинальныѣ и силны качества, които характеризиратъ англосаксонското племе и пуританскыѣ нравы.

Колко пжти прѣзъ послѣдната гражданска война са предсказваше, че западныѣ щаты ще са отдѣлятъ отъ вѣсточныѣ и че калифорнія ще сѣстави независима република на брѣговетѣ на Тихій Океанъ. И наистина пріятелитѣ на Сѣверъ имахъ нѣкои причины за опасенія. На отдалеченыѣ щатове бы са видѣло за твърдѣ лесно средство да избѣгнатъ крѣвавый данѣкъ и плащанѣто на часть отъ общый дългъ. Но тѣ никога не помислихъ за таквозъ нѣщо. Училищныѣ преподаватели, които сѣ дошли повечето отъ нова Англія или пакъ сѣ въодушевени отъ нейный духъ, успѣли вече да вкоренѣтъ въ сърцата на новото населеніе чувството на народното единство, тѣй щото Училището послужи като за трайна връзка, която удържа въ едно цѣло сичкыѣ части отъ туй гигантско зданіе. Европа има добъръ случай да са почуди на енергіята на тѣзи млада народность, която въ четири години,

знай да памѣри за защитници на правото си дѣло два милиона войскари и дванайсетъ милиярды франки. Това е нечувано доказателство на могущество и богатство.

Но туй което особенно заслужва удивленіе, то е че сѣщый народъ, който бѣше подложенъ на множество съкаквы налози и даноцы, съвсѣмъ или по-вечето неизвѣстны до тогава за него, този народъ, казвамы, поддържа властта на туй самото прѣвителство, което искаше отъ него тѣзи жертвы и което не можаше да ги оправдае дори и съ побѣдата. Туй е знакъ на голѣмата мадрость, на голѣмата предвидливостъ, за които сѣки невѣжественъ народъ е неспособенъ. Училището станѣ спасителъ, избавител на Американската демокрація. —

Извѣстно е по този начинъ, че първоначалното училище даде въ Америка несравнены, послѣдствія. Но сега да прегледамы какво е било устройството на туй училище, и какъ са достигнали да го установѣтъ.

Едвамъ дошли на земята на новото си отечество, първытъ преселенцы са завзели за образованіето на дѣцата. Единъ законъ отъ 1642 год. запрѣщавалъ варварството, което оставяло дѣцата безъ обученіе на читмо и безъ познаніе на законытъ. Обученіето като было задлжително отъ закона, извършвали го учители, избираны отъ бащытъ на челядытъ. Оиѣзи части отъ Америка, отъ които по-послѣ сѣ са образовали щатытъ Массачусетъ, Конектикутъ, Менъ, Вермонтъ, Нюгемиширъ и Род-Ейлендъ, извѣстны подъ съкратенното име Нова-Англія, сѣ са надваряли въ достиѣванъето на този прѣдметъ, голѣмата важность на който вече знааи да цѣнятъ. Въ тѣзи напоены съ пуританскы духъ училища са е образвало туй религіозно, нравственно, практическо, и предприемчиво племе, което справедливо служи за солъ на великата република. Еше онуй време не сѣ са намирали съвършенно безкнижны хора: сичкы граждины получаваи туку-рѣчи еднакво образование. По-късно войната за независимость, завладѣніето на новы мѣста, основаніето на новы щаты, прокарваніето на новы пжтища, канали и желѣзници накараи жителитъ да напуснѣтъ грыжата за народното образование. Преселеніята докарвали въ страната голѣмы числа бѣдны и невѣжественны челяды. Прѣдишнытъ закѣны, които заповѣдали задлжител-

ността на обученіето, сж забравены. Невѣжеството са распростраявало все повече и повече. Най-послѣ, слѣдъ трийсетъ години, предвидливѣтъ хора поченали да выкатъ срѣщу злото. Тогази произлѣзло едно таквози движеніе въ общественото мѣтніе, едно отъ тѣзи *пробужданія*, за които въ Европа нѣмамы ни най-малко понятіе. Въ сѣко мѣсто са съставили общества съ цѣль за улучшеніе на образованіето. Появили са много періодически сборники, списанія и вѣстници, предназначены да разяснѣтъ този въпросъ. Много отъ най-знатныѣ лица на сѣюза : Генрихъ-Бернаръ, Горацій-Маниъ, профессорѣтъ Стове и Багъ отишли въ Европа да изучать най-извѣстныѣ системы. Като са завърпѣли въ Америка, тѣ обнародвали плодеветъ отъ издирваніята си и стѣпили на чело на движеніето. Личната дѣятелность въ тѣзи обстоятелства е показала чудеса. Генрихъ-Бернаръ, комуто было порачено отъ щата Род-Ейлендъ да приготи преобразованіето, изложилъ въ единъ официаленъ раппортъ първоначалный си трудъ по този предметъ. Изъ този раппортъ ный видимъ, че той посѣтилъ по два пѣти сичкы общины на щата, распыталъ повече отъ 400 преподаватели за методытъ на обученіето и испиталъ ученицытъ отъ сичкы училища. Освѣнъ туй, той отправилъ повече отъ хиляди писма до лица, отъ които очаквалъ да му съобщѣтъ нѣкои полезны мысли. Въ сѣка община той свыквалъ съборъ за да разиска въпроса заедно съ избирателитъ и учителитъ. Той ималъ цовече отъ петъ-стотинъ съвѣщанія по този предметъ и образовалъ на сѣкждѣ мѣстны комитеты за поддръжка и распространеніе на движеніето. Той издавалъ вѣстникъ съ единичката тѣзи цѣль, и екзамплиритъ му са раздавали бесплатно и са распространявали въ публиката. Само слѣдъ една таквазъ предварителна работа, слѣдъ едно дълбоко рѣзискваніе на прѣдмѣта въ публичны пренія, особенно слѣдъ доброто му разбираніе отъ народа, той предложилъ преобразованіето, което са и пріело отъ законодателната власть на Родъ-Ейлендъ. Въ другыѣ щаты, даже въ западныѣ каквото въ Огіо и Мичиганъ, станжло сжщото движеніе. Сичко това са свършило тѣй, щото сѣка дѣ установили почти еднаква наредба която непрестанно сѣка година са стараѣтъ да улучшавать.

Въ Европа постѣпватъ съвсѣмъ по други начинъ. Пра-

вителиството назначава комисія, която работи мълчливката, като че нейнытъ трудове съставятъ нѣкоя господарственна тайна. Най постѣ слѣдъ нѣколко годишно тайнствено предготвяне провъзгласява са законъ, който може да бѣде превъсходенъ, но принася малко плодове, защото общественото мнѣніе не е никакъ пригответено з него. Въ работа на народно образование законодателяството не произвежда никакво дѣйствиѣ, ако то са не поддържа отъ съгласіето на гражданытъ. —

Понеже федералното правителство са не мѣсе въ работата на народното образование, то съставтъ на народното обучение са различава въ сѣкы отъ трийсетъ и петътъ щаты. Обаче, общытъ начала въ сичкытъ щаты сж еднаквы; защото, първо, за общо основаніе на сичкы щаты служатъ еднаквы учреждения и нравы, и второ, защото тый сичкы пріематъ отъ съсъдытъ си туй което е добро.

Ввредомъ първоначалното образование е предадено на общината; но тя не е свободна въ туй отношеніе. Законътъ я задължава да нареди достатъчно число училища за пріеманье на сичкы дѣца, пристигнали на възраст да посѣщавать училищата. Двѣ сръдства има за подбужденіе на общинытъ да изпълняватъ туй задълженіе: 1-о щатътъ може да подигне сѣдба противъ общината и да ѝ земе глоба; 2-о родителитъ на тѣзи дѣца, които не сж пріегы въ училището, иматъ право да искать възнагражденіе за загубата. Който поиска да си играе съ интереса на нѣкоя личность, той са призовава на сѣдъ. — Таквызь са правилата на американцытъ за обезгрыженіе въ изпълненіе на законытъ. Не е възможно да не признаемъ тѣхната дѣйствително тѣ.

Общината, която занимава нѣколко англійскы мили пространство съ населеніе отъ двѣ до три хыляды души, дѣли са на училищны махалы. Сѣка махала, която има отъ 150 до 300 жители, поддържа по едно училище. Въ онызи щаты, които сж заселены отколъ и сж расположены по край Атлантическии океанъ, махалытъ сж по малко широки, нѣ повече населены, отъ колкото въ западнытъ щаты. При това на сѣдъ числото на училищата е невѣроятно и далечъ надминува сѣ що сжествува въ Европа. Тый въ 1861 год. въ Нью-Йоркскый щатъ е имало 11,000 публичны училища на 3,880,735 души жит. тый щото на 300 души са пада-

ло по едно училище. Въ Массачусетсъ имало 4605 училища на 1,231,066 жители, или по едно на 270 души. Тъзи сѣразмѣрность бѣше еще по благопріята въ западныѣ Щаты, защото въ Огіо са падало едно училище на 160 души, въ Илиноасъ едно на 170 души, въ Мичиганъ едно на 150, въ Висконсинъ едно на 130. Споредъ единъ отчетъ въ Франца има 38,385 публичны училища за 38,000,000 жит. т. е. едно училище на 890 души — което ще каже седемъ пати по малко, отъ колкото въ новыѣ тѣзи Щаты основаны едеамъ прѣди нѣколко години въ отдалечены равнины, дѣто прѣди малко сж са скытали мечкитѣ. Бизантыѣ (дивы волове). За да стане равна съ Америка Франца трѣба да има 200,000 училища, намѣсто 38.000; отъ другыѣ европейскы господарства едва ще са намѣри нѣкое да представи по бл.гопріятны цифры.

ИЗЪ АНГЛІЙСКИЙ ЖИВОТЪ.

—0—

Градскыѣ учрежденія и Ливерпулъ.

(Вижьдъ брой 19 год. II.)

Прѣнасяніето на храныѣ такожде занимава много ржцѣ. Носителитѣ на храната сж хора млади, пѣ силны и атлетическы. За зла честь отъ нѣколко години на самъ работата имъ е твърдѣ слаба и печалбата имъ е слѣзла до 11-12 шилинга на недѣлята (до 55-60 гр.). Другыѣ работници въ докитѣ можѣтъ са раздѣли на два отдѣла — на редовны работници и на извънредны. Тѣзи послѣднитѣ сж за оплакваніе; тый сж до толкози сиромасы, щото за сѣко яденіе искать пары отъ настоятелитѣ на магазинѣтъ. По голѣмата часть отъ заплатата имъ са задрѣжа, за да са даде на тѣхныѣ кредитори, продавачитѣ на питіетата. Колкото по малко и по слабо са храни, толкози повече піе англійскый работникъ. Отъ 500,000 жители въ Ливерпулъ има 80000 души, които живѣять по волята на случая. Когато тѣзи хора неможѣтъ да прѣхранватъ себе си и фамиліитѣ си както трѣба, лесно може да си помысли челоувѣкъ какво трѣба да бѣдѣтъ жилищата имъ. Тый живѣять въ най долнитѣ кжщы, на които кврїята е долна и

по сходна съ състояніята на тая възмутителна сиромашія. Въ сиромашкыѣ махалы много кираджіи даватъ отъ своя страна излишныѣ стаи на кѣщята си съ кирія на работническыѣ фамиліи. Такъвози състояніе поражда много неудобства, които сѣ обърнали вниманіето на комитета за здравіето. Много хора са струватъ въ една стая и отъ това излазя вредъ и за здравіето и за нравыѣ.

Испытаніята, които е направилъ комитета, сѣ открили твърдѣ печалны работы. Въ бѣдныѣ дворове въ Ливерпулъ, кѣщыѣ иматъ въобще три голѣмы стаи една върху друга, и понеже тѣзи кѣщи сѣ направены една до друга, и отзадъ са допиратъ съ гърба на кѣщыѣ отъ друга улица, то прозорцы иматъ само на лицето и въздухавъ тѣхъ мѣчно може да са подновява. Каквы могатъ да бѣждатъ тѣзи кѣщи, когато сѣ прѣпѣлнены съ хора, това сѣкъй го разбира. Намѣрили че въ нѣкои такъвизи кѣщи са струпали до четири многочисленны фамиліи и че леглата бывали тѣй струпаны, щото нѣмало мѣсто да стѣпишь въ стаята. Нѣкои очевидцы доказвали, че грозны зрѣлища са виждали въ тѣзи бѣдны свѣрталища: умрѣлыѣ стояли при живыѣ и дѣцата спѣли до труповѣѣ. Съприкосновеніето на различныѣ полове въ тѣзи дупкы прави лошо дѣйствиѣ върху младыѣ. Привичката намалява дѣйствието на нѣкои лоши впечатленія и работническыѣ момичета не мыслятъ за унизително нѣщо зрѣлището на такъвизи нощны спѣны, които възмуцаватъ душата. Пбзнато нѣщо е чета-квызи условія на живота не сѣ благоприятны ни за добродѣтельта, ни за челоувѣческото достоинство. Друго неудобство отъ тѣзи кѣщи е това, че въ тѣхъ никога не быва чисто. Като служатъ и за спаніе и за сѣденіе и за яденіе, тѣзи кѣщи сѣ пълны съ воня и съ нечистота, които каратъ живѣлыѣ да бѣгатъ на вѣпъ. Хората съ благодареніе излазятъ на пѣнъ по улицыѣ дори и въ кално врѣме, защото улицыѣ сѣ по чисти отъ кѣщята имъ; нѣ отъ друга страна колко искушенія са срящатъ на улица-та! На сѣки стѣпка са сръщатъ заематели подъ залогъ и сѣкаквы продавници на питіета. Вратыѣ на заемателиѣ быватъ пълны особенно въ понедѣльникъ. Злочеститѣ работници обръщатъ на пары сичко що иматъ, своитѣ дрѣхы, своята покѣщнина, и тѣзи пары незабавно прѣмина-

вать у продавцытъ на бира и на други питіета. Сирмашіята поражда и поддържа піанството. Много мъжи, жени и момы са пръскать ноця по бѣднытъ махалы на града и прѣкарвать врѣмето въ общытъ домове до тѣхното затваряніе. Тогава отивать въ подземнытъ механы и спятъ тамъ на сламата за една умѣренна плата. До 20000 души лежатъ въ тѣзи зимници, както дошло. Прѣзъ деня тый отивать на работа.

Голѣмы прѣдирванія сѣ ставали въ Ливерпулъ върху смъртността на жителитъ и както сѣкадѣ, прѣглежданіята сѣ показали, че смъртнытъ случаи не сѣ опрѣдѣлены отъ орисницата, нито е писано че днесъ трѣба да умрять толкози хора отъ тая или оная причина. Дълголѣтіето и смъртността зависять отъ външны обстоятелства; тѣзи нѣща сѣ фактове, които сѣ подчинены на законы, каквото сѣко естествено явленіе. Издганіето и снижаваніето на топлината, посоката на вѣтроветъ, чистотата или нечистотата на въздуха, охалността или стѣсненіето на жилището, качеството и количеството на храната, — сичкытъ тѣзи обстоятелства вліяять на общественното здравіе. Между болѣститъ, които бичувать челоувѣчеството на сѣкадѣ въ Ливерпулъ са присѣдинява страшний тифусъ. Нъ и самытъ бичове са подчинявать на челоувѣческото прѣглеждане. Ако не може да са каже отъ дѣ идатъ, поне причинытъ на тѣхното развитіе можатъ да са покажатъ. Лѣтото прѣзъ 1861 год. быше за Ливерпулъ врѣме за печаль; американската война запрѣ испращаніето на памуцытъ въ Англія и остави много работници безъ работа; слѣдъ нѣколко мѣсеца са появи и тифуса. Огъ начина на живѣяніето дохождатъ и болѣсти таквызи или онаквызи. Отъ 1862 г. Тифуса не е прѣстаналъ въ Ливерпулъ, нъ неговото дѣйствіе не са простира по далечъ отъ нѣкои махалы. Комитета за здравіе обнародва ежегодно картата на града, като забѣлѣжва съ червены точки онѣзи мѣста, въ които върлува болѣстьта, тый щото съ единъ погледъ са познава кои махалы сѣ обрѣчены на смъртность. Тѣзи махалы сѣ неизмѣнно онѣзи, на които улицытъ сѣ тѣсны, недостатѣкы за морскый вѣтръ, и на които кѣщытъ сѣ набиты съ многочисленны сирмашкы челяды. Щомъ са очисти нѣкоя отъ отъ тѣзи улицы и кѣщытъ са подправять, тифуса изчезва. Въздуха, свѣтлината, водата, и отворено-

то мѣсто сжъ благодѣтельны духове, прѣтъ които са смирявать и рангы на древній Египетъ. Мѣчно бѣше да са побѣди злого на струизаніега на много фамилии на едно, нѣ муниципалитета и него почена да достига съ строгость.

Новы правила са издадохъ за пространството, което е пужно за сѣкы человекъ въ стаята; нѣ за да не оставагъ тѣзи правила мрътва буква, муниципалитета настоява постоянно за тѣхного изпълненіе. Града са раздѣлилъ на осемъ части и въ сѣка отъ тѣхъ са опредѣлилъ по единъ надзиратель да забвѣжда и да измѣрва сичкыгъ къщи, дѣто живѣять повече отъ една фамилия. Надзирателитѣ забвѣжии пространство и височинага на сѣка стая въ сичкыгъ къщи, дѣто живѣять нѣколко фамилии, опредѣлили колко души могатъ живѣ въ тѣзи стѣни и съобщили своигъ свѣдѣнія на муниципалитета. Единъ чиновникъ на муниципалитета прѣписва тѣзи подробности въ една голѣма книга и приготвя нѣколко табличкы, отъ които еднагъ показва числото на стантѣ и трѣба да са покачи въ стаята на главный наематель, а другыгъ са покачать на вратата на сѣка стая и показватъ колко души ще живѣять въ тая стая. За да са увѣрятъ, че тѣзи заповѣди са изпълнявагъ, надзирателитѣ иматъ право да посѣщаватъ дѣня и пощя онѣзи записаны къщи, дѣто мыслятъ да намѣрягъ нарушеніе на закона.

Само опасностьга отъ болѣзъята можа да оправда е тая мѣрка и да побѣди съпротивленіега на англійскій гражданинъ. Англійскій работникъ има право да исхвърли изъ прозореца полицейскій человекъ койго са осмѣли да насили къщата му и да влѣзе въ нея безъ позволеніе; нѣ прѣдъ комисаритѣ на муниципалитета той са смирява, като знае, че тый дѣйствовать въ полза на обществото, а слѣдователно и въ негова. Ако не му похлопа вратата закона, ще я похлопа смъртъга. Муниципальный докторъ сѣкога прѣстѣнѣва праговетѣ съ жалость, зъ щото знае, че муниципалитета са задлѣжава тогава да измѣни положеніега на сиромасыгъ къмъ по добро и че това измѣненіе сѣкога не става скоро. Само съ свѣты и съ заповѣди това измѣненіе не ще може никога да стане. Трѣба да са построятъ за работницыгъ по удобны жилища, за да са махнатъ причыныгъ на смъртностьга. Градскій свѣтъ е разбразъ това

и 1865 г. той опредѣлилъ да направи таквызи къщи, като и отпустилъ 21,306 лиры за купуваніе на мѣста, дѣто трѣба да са издигнатъ тѣзи къщи. Съ усъвършенствованіе-то на жилищата издига са нравственността на жителитѣ; нъ добрытъ намѣренія на муниципалитета посрѣщатъ друго прѣпятствіе: низката плата на работницитѣ. Единъ хамалинъ, който печели 12 шелинга прѣзъ недѣлята и има жена и двѣ три дѣца, не може да отдѣли въ недѣлята по-нече отъ два шелинга за жилището си. Напраздно ще са правятъ по удобны и по ефтены къщи за работницитѣ: тѣхнытъ стан сѣкога ще бѣждатъ скѣпны за този классъ хора. Работницитѣ сѣкога ще прѣдпочитатъ лошето жилище со по долия цѣна. Платата работническа е сичко, а пменно върху това не може да стори нищо муниципалитета. Низката плата зависи до нѣкадѣ отъ притичаніето на много работници, и донѣкадѣ отъ качеството на работата, която не иска никакво искусство и ученіе. Който доде, той изведнажъ почева да прѣнася стокытъ, стига да е коравъ; отъ това ныйдѣ въ Англія нѣма толкози здравы и невѣжественны хора, колкото въ Ливерпулъ.

Муниципалнытъ разискванія ставатъ публично, както и парламентскытъ въ Лондонъ. Вѣстницитѣ обсѣждатъ муниципалнытъ дѣла съ сичката свобода. Това управление съ отворены прозорцы и враты става само у онѣзи народы, които сѣ господари сами на себе си.

Между комитетытъ на муниципалитета има единъ, който е натоваренъ да промышлява за парыгъ, т. е. да наглежда пълны ли сѣ пазарытъ съ нужното за живѣяніе, или нѣкоя нужда заплашва населеніето. Другъ комитетъ наглежда публичната библіотека, музея и училищата. Ливерпулската библіотека е богата съ сѣкаквы полезны съчиненія и вый сѣкога ще намѣрите въ нея читатели отъ сичкытъ классове на народа насядали народъ и прѣдадени на чтеніе. Музея е до библіотеката и съдържа голѣмо събраніе отъ животны, натѣпканы съ слама, и отъ ископаемы животны распрѣдѣлены по единъ начинъ твърдѣ лесенъ за изученіе на естественната исторія. Различнытъ таблицы, поставены тукъ тамъ показватъ различнытъ видове отъ сегашнытъ или отъ изтребенытъ животны. Человѣкъ може да са мине безъ книга, като има напрѣдъ си тѣзи таблицы.

Природата сама приказва за себе си. Въ други залы са намиратъ различни древности на мѣстото. Между имената на дарителитъ на музея стоятъ имената на Г. Гладстона и на лордъ Дерби. Двама отъ братіята на Г. Гладстона сѣ членове на муниципалитета. Едина отъ тѣхъ е противникъ на братовата си политика и гласоподава срѣщу брата си; това обаче не имъ вреди да са обичатъ твъръ много. Колкото до училищата, тѣ сѣ построены въ псбднѣтъ части на града. Въ нѣкои отъ тѣзи училища вый ще срѣщнете само дѣцата на работницѣтъ и между тѣхъ много босички и укѣсаны. Тѣзи дѣца са учѣтъ прилежно, вѣроятно защото виждатъ, че другъ пѣтъ за улущеніето на общественното имъ положеніе имѣа.

Другъ комитетъ е натоваренъ да са грыже зараспрѣдѣненіето на водата изъ града и да наглежда градскѣтъ бани. Градскѣтъ водохранилища залавятъ изцѣло едно простаранство отъ девѣтъ англійскы мили (около 3 часа) и прѣдставляватъ една величественна направа. Богатытъ кѣщи имать свои особенны бани; нъ това не е доста. Като познава че сѣкы гражданинъ има право да са чисти, градскый сѣвѣтъ е направилъ публичны бани въ различни части на града. Сѣко здание отъ този родъ са дѣли на три отдѣленія и сѣко отдѣленіе има свой особенъ хавусъ за плаваніе, своитѣ кѣпалници съ хладна вода, своитѣ бани съ пара и пр. и пр. Плащаніето става на влязаніе и тарифата не е твърдѣ скѣпна. Градската касса прави доста жертвы за поддържаніето на тѣзи заведенія. Тѣхната служба на общественното здравіе оправдава тѣзи жертвы. При тѣзи бани стоятъ публичнытъ перачницы, дѣто дохождатъ женѣтъ да пержѣтъ съ една малка заплаата. Тѣзи перачницы сѣ направены за бѣднытъ классове, нъ работническѣтъ жены са пержѣтъ новечето у тѣхъ си, защото гордостъта не ги остава да са ползоватъ отъ отова, което има видъ на помощъ. Тѣ не щѣтъ да са покажѣтъ прѣдъ сѣсѣдытъ си, че сѣ способны да са ползоватъ отъ перачницы, които са поддържатъ отъ общатата касса. Голѣмытъ градища са измѣняватъ постоянно; старытъ кѣщи са събарятъ и на мѣстото имъ са издигатъ новы; самытъ полета около града са покрыватъ съ здания. Тамъ дѣто вчера было блато, днесъ стои хубава махала. За да отгеваря на тая

нужда заувеличеніе и за подобреніе, муниципалитета въ Ливерпулъ е опрѣдѣлилъ нароченъ комитетъ, който има за своя цѣль украшеніето на града. Града е държава въ държава и си са управлява самостоятелно; нъ въ много нѣща той трѣба да са споразумѣва съ парламента, каквото да не стори нѣщо противно на законитъ. За тѣзи сношенія съ централната власть сжществува особенъ комитетъ. По този начинъ въ Англія единството са спазва при сичката самостоятелность на общинитъ. Тая самостоятелность кара много чуждестранцы да наричатъ англійската система за управленіе *децентрализация*; нъ тый са лъжатъ защото зематъ едно нѣщо на мѣсто друго. Централизацията не е малка и въ Англія, нъ тамъ нѣма оная бюрократія, която прави централизацията омразна и притѣснителна. По другитъ мѣста има безбройно множество чиновници, които сж готовы на сѣко зло по единъ знакъ на началника. Въ Англія това не е познато; тамъ централизацията е въ законитъ и въ мыслитъ, а не въ бюрократіята.

Англійцитъ мыслятъ, че раздѣленіето на властитъ е най добрата гаранція на свободата, за това наредъ съ главата и съ муниципалитета стои тѣлото на мирнитъ сѣдници, на които длъжността е да преглѣждатъ тъмницитъ, болницитъ и да даватъ позволеніе за отваряніе на винопродавниці. Грыжата да помагатъ на бѣднитъ е възложена на единъ свѣтъ, който са нарича *вестри*. Този свѣтъ сжстои отъ 28 члена, които опрѣдѣлятъ, що трѣба да плати сѣкый за кассата на сиромасытъ. Тѣзи даждія са измѣняватъ споредъ количеството на сиромасытъ. Онѣзи които получаватъ милостиня въ Ливерпулъ идятъ по единъ на 16 души. Съ събранытъ пары свѣта помага на сиромасытъ, поддържа ученицитъ въ промышленнытъ училища, плаща помощ на домоветъ за лудытъ, за глухо нѣмытъ и особено на дома за работа на бѣднытъ. Человѣкъ не може да влѣзе въ това послѣднѣто человѣколюбиво заведеніе безъ стяганіе на сърдцето. Зданіето само по себѣ нѣщо особенно печално; стантъ и залытъ сж провѣтрены, стѣлбытъ добръ умыты; нъ грубата покщнина ви наумѣва изведнажъ че вый сте въ една тъмница за сиромасытъ, а съвършенната голота на стѣнытъ и отсѣгствіето на завѣсы по прозорцытъ распръскатъ по сичкото зда-

ние единъ студентъ видъ. Хората въ здаието показватъ съ движеніята си или голѣмо самоотвърженіе или недовѣріе къмъ свѣта. Правото за помощ е голѣмъ законъ за английцѣтъ; слѣд. който са исправи на вратата на благотворителнытъ заведенія и объяви че нѣма съ какво да живѣе, него сж длѣжны непрѣмънно да го приберѣтъ, какъвто и да е. При таквози положеніе въ заведеніята сж приели единъ строгъ редъ, който обръща това мѣсто на наказаніе за истиннытъ сиромасы, като отъ друга страна то е доста снисходително за лѣнивцытъ. Женытъ сж отдѣлены отъ мъжете и както единтъ тѣй и другытъ работятъ за заведеніето, нѣ като получаватъ за своята работа само храна и дрѣхы тѣй работятъ твърдѣ съ малко присърдце. Облѣчени въ дрѣхытъ на заведеніето тѣзи хора най послѣ изгубватъ уваженіето къмъ самы себе си и къмъ достоинството си. Свѣта не ще да уллучи състояніето на тѣзи домове, за да не са натрупатъ много таквызи, които искатъ да прѣкарватъ днитѣ си безъ трудъ и на чуждѣ грѣбъ.

Когато доде врѣме да са избиратъ градскытъ начальства, то естъ главытъ и свѣтницитъ, жителитѣ на 16-тѣхъ части на града са събиратъ сѣкы въ своята часть и гласоподаватъ. Политическытъ мнѣнія на избираемытъ не са зематъ въ вниманіе, зашто не можѣтъ да измѣняватъ системата на управленіето; тука са гледа уваженіето и довѣріето, коѣто заслужва избираемый. Честолюбіето на избираемытъ е да водятъ работытъ на града по желаніето на управляемытъ. Единъ чловѣкъ лесно са излѣгва въ работытъ на другытъ; нѣ единъ отговоренъ свѣтъ е голѣма гаранція противъ сѣко отстъпваніе отъ правилата на правдата и на спистяваніето. Това градско управленіе може ли да побърка развитіето на публичнытъ построения? Работытъ отговарятъ. Отъ 1856 до 1862 различни каналы за истичаніе на нечистотытъ сж са построили надлѣжъ до 58 мили (до 19 часа). Отъ 1841 до 1868 сж са издигнали 43644 новы къщы и различни публичны здаія съ сѣкаквы назначенія сж на пѣстрили града на сѣка страна. Градины и наркове сж са появили тамъ, дѣто е было полѣна и блато. Съ една дума упражненіето на личнытъ силы е придало на публичнытъ построения по голѣма дѣятелность, отъ коѣкото бы имъ дало едно централно упра-

вленіе; т. е. управленіе, което са избира и поставя отъ централната власть. Безъ вмѣшательството на правителството, града са разширява, благоденствова и са обновява ежедневно.

ПО ИСТОРИЯТА НА СЪЕДИНЕНИИТЪ ЩАТЫ.

—o—

(Виждѣ брой 19, год. II)

Това отказваніе нарани англійското правителство и мисълта да са доведѣтъ колоніитѣ до подчиненіе получи поголѣма сила въ умоветѣ на англійскитѣ политици. Америка трѣбаше да са обложи съ даждія едно, за да познае върховната власть на парламента, а друго за да са поддържи въ Америка таквози управленіе, на което да са плаща отъ правителството съ американскитѣ пары и което да зависи напълно отъ правителството.

За пръвъ пѣтъ обложихъ са съ гюмрюкъ стьклениѣтъ стоки, книгата, боитѣ и чая. Сички въ парламента приѣхъ закона безъ съпротивленіе, защото самъ Франклинъ бѣше казалъ въ прѣминѣлата година, че парламента има неоспоримо право да облага съ гюмрюкъ различниѣтъ вносни стоки. Никой непомысляваше, че американцитѣ не ще приематъ такъвъ законъ, който имъ нарушава правдата и интереситѣ.

Нестига това, другъ единъ законъ запрѣщава на *Ню-Йоркското* събраніе да одобрява какъвъ да е законъ, прѣди да приеме и испълни закона за постояніе на войската.

Най послѣ парламента рѣшава съставленіето въ Америка на едно ново писалище, което да не зависи отъ колоніитѣ и което да са грижи както за испълненіето на търговскитѣ закони, тъй и за събираніето на гюмрюцитѣ.

Тѣзи тритѣ закона бѣхъ голѣмъ ударъ за колоніитѣ; тѣй възбудихъ въ Америка голѣмо беспокойство. На съвѣдѣ поченихъ да обсъждатъ, какви сѣ връзкитѣ, които свързватъ колоніитѣ съ митрополіята, и до колко са простиратъ

правдинитѣ на парламента надъ колониститѣ. Много смисли, много са пыта и свободныйтѣ духъ съ нова сила почепѣ да движи колонитѣ.

Отъ памфлетитѣ най-силно дѣйствиѣ надъ Американцитѣ произведохъ памфлетитѣ на единъ младъ адвокатинъ отъ *Филадельфія*. Успѣха на неговитѣ писма бѣше такъвзи, щото въ растояніѣ на шесть мѣсяца тѣй издържахъ трійсятъ изданія. За възнагражденіѣ на писателя единъ богатъ *Вириніецъ* му подари десять хиляды лиры стерлингы, а градовѣтъ му проводихъ адресы благодарителны.

Движеніето срѣщу новитѣ закони са поведе и тозъ пѣтъ отъ *Масачусетсѣ*. Народното събраніѣ на тѣхъ колоніи пише въ Англія и съ очевидность доказва сичката несправедливостъ на новитѣ парламентскы распорежданія. «Не стига ли това, казва събраніето, дѣто ний са онеправдаваме толкози чрѣзъ търговскитѣ закони и търпимъ толкози притѣсненія и зазубы въ полза на Англія? Не стига ли, дѣто сме принудены да купуваме нѣкои стоки симо отъ Англія и да плащаме за тѣхъ много по скѣпо, отъ колкото бихме ги купили при свободна търговія? Не стига ли, дѣто губимъ отъ стокитѣ си като сме принудены да ги продаваме само на англійцы? Защо ни палатате новъ данѣкъ?»

На тѣзи заявленія и протесты събраніето присъединило и друго; то проводи окружны писма до другитѣ колонии и ги покани да зематъ мѣрки за въспротивяніѣ на несправедливитѣ даждія, които искатъ да имъ наложжѣтъ.

Това послѣднето писмо произведе въ Англія силно впечатление. То бѣше направено така, като да извыка събраніето на новъ конгресъ, а отъ конгреса именно са бояхъ най-много въ Англіи, защото виждахъ въ него революціонеренъ съюзъ.

Англійскый министиръ заповѣда на Губернатора въ *Масачусетсѣ* да поиска тегляніето назадъ на това окружно писмо и да распусти събраніето въ случай на упорство.

Нъ събраніето са отрѣче да послуша тѣзи кривы и неумѣстны заповѣди.

«Когато нашето гласоподаваніѣ трѣба да са надзира и измѣнява отъ министерството, тогава намъ не оставя оубѣнъ сѣбиката на свободата, казва събраніето.

Въ другитѣ колонии министра бѣше проводилъ наста-

вленія за съпротивленіе на съединеніето и за забрапеніе на опасны прошенія; нъ тѣзи мѣрки на съкѣдѣ са пріе-хъ твърдѣ злѣ. На съкѣдѣ събрапіята обявихъ, че желаніето за съединеніе на колоніитѣ е съвсѣмъ праведно.

Това противостояніе на американцитѣ са посрѣщъ въ Англіѣ съ голѣмо недоволство. Англійското правителство заповѣдва на Генерала *Гажъ*, главенъ пачалникъ на войскытѣ въ Америка, да проводи въ *Масачусетсѣ* войска и четири военны корабли, за да помогнатъ на губернатура да поддържи тишината, и на гюмрюшкытѣ чиновницы да изпълняватъ търговскытѣ законы.

Новината распали сичката страна. Народното събраніе са распуствна и гнѣва бѣше въ сърдцата на сичкытѣ. Въ това състояніе на общо недоволство американцитѣ са рѣшихъ да не купуватъ отъ Англіѣ стоки и да са благодаритѣ съ обѣкла отъ Американско издѣліе. Отъ този день сыноветѣ на свободата поченахъ да са облачатъ съ дебены дрехы; тый са отрѣкхъ отъ употрѣбленіето на чая, а дщеритѣ на свободата не помыслихъ вече за копріяны обѣкла и за Англійскы потруфы.

«Колко прѣлестны сѣ тѣзи жены въ потруфитѣ на высокый патріотизмъ!» казва единъ писатель.

На мѣсто чай употрѣбяхъ малиновы листы, а за да иматъ повече вѣлна за дрѣхы, отрѣкхъ са да ядѣтъ овче мѣсо. Който показваше слабодушіе, той са считааше за прѣдатель.

Англійското министерство издаде нѣколко рѣшенія, които осѣждахъ Американцитѣ въ различни бесчестія и въ незаконно поведеніе, безъ да закача обаче въпроса, който е извикалъ това поведеніе. Министерството израва единъ старъ законъ, по който причинителитѣ на тѣзи смущенія трѣба да са прѣнасятъ въ Англія и тамъ да са съдѣйтъ. Вече соцахъ за виновны *Отиса* и други 18 души. Знаменитый Англійскый ораторъ *Боркз* са мѣчи да проповѣда умѣренность, нъ никой не го слуша. Англичанетѣ бѣхъ сърдиты и въ своето раздраженіе не виждахъ що правѣтъ.

Събраніето на *Виржинія* са въспротиви на прѣнаслието което лишава обвиненныя отъ неговытѣ естествены сѣдници, отъ неговата свобода и отъ неговытѣ свидѣтели, и изрази своето съпротивленіе въ една жалба до царя.

Въ отговоръ на това губернатора распуша събраніето. Събраніето на *Масачусетс* са схожда въ 1769 и силно протестува срѣщу военното постояніе въ мирно врѣме. То иска отдалеченіето на войскытъ; нъ губернатора отговаря, че нѣма власть да ги отдалечи.

Забѣлжителенъ е духа на думытъ, които е изразило събраніето въ този случай.

«Да са употребява военна сила за уздравеніе на изпълненіето на законытъ, това е несъвмѣстно съ духа на една свободна конституція и съ естеството на управленіето. На народа са пада да помага на управителитъ въ изпълненіето на законытъ. Тая помощ е достатъчна. Ако са прѣдположи, че цѣлъ народъ отрича изпълненіето на закона, това е голѣмо доказателство, че този законъ е несправеденъ или поне лошъ. Това не е народенъ законъ, защото не е одобренъ отъ народа и никой не са счита въ свѣстѣта си задлъженъ да го изпълнава.»

На свършаніе на засѣданіето губернатора поиска отъ събраніето да одобри разноскытъ за прѣбиваніето на войскытъ; събраніето отказа рѣшително.

Додѣто въ Америка вълненіето растеше, въ Англія поченаха да са успокояватъ и да гледатъ на работытъ по-ясно. Князь *Графтонъ* прѣдложи да са теглятъ распоряженіята за гюмрюкъ назадъ, нъ неговый благоразуменъ свѣтъ не са послуша отъ опѣзи, които развалятъ съ своитъ спогодбы и най добрытъ намѣренія. Министерскый свѣтъ рѣшава да обяви на колоніитъ, че правителството ще дигне гюмрюцытъ отъ другытъ стоки и че ще запази само налога на чая. Сичко това министерството прави обаче въ интересытъ на търговіята, а не по друго съображеніе. Правото на парламента да облага колоніитъ си остава въ сичката сила.

Въ полза на колоніитъ говори и прѣстарѣлый *Питтъ*, нъ политиката на правителственното достолѣніе надви. Въ 1770 министерството на Лорда *Норта* прѣдложи на одобреніе и парламента пріе тегляніето на закона за новытъ гюмрюцы, освѣнъ закона за гюмрюка на чая, назадъ. «И тоя быхме теглили, казва министерството, нъ по напредъ трѣба да са смирижтъ Американцытъ. Тоя гюмрюкъ остава като знакъ на властѣта, която има метрополіята надъ колоніитъ.»

Между това въ *Бостонъ* произхождахъ важны събитія. На 5 Марта 1770 между гражданетъ и войскаретъ са случихъ сблъскванія. Непріетъ въ кжцята и непастанены, ненавидѣны отъ богатитъ, омразны на бѣднитъ войскаретъ не можяхъ да са покажътъ на улицитъ безъ да ги оскърбѣтъ. На 3 Марта нѣколко солдаты били нѣколко души отъ народа за подобны подбивки. Подырь два дни едно многочисленно купище отъ народа напада на стражата съ камъни и съ снѣгъ и почева да удря сичко. Офицерица показалъ голѣмо търпеніе, нъ солдатытъ почевать да гърмѣтъ отъ само себе си и нѣколко мрътвы лягатъ на земята.

Града тогава са намѣри въ голѣмо вълненіе. На другый день гражданетъ направятъ събраніе и поискватъ незабавното отдалеченіе на войскаретъ. Началството устѣпи.

Слѣдъ убійствата въ *Бостонъ* до 1773 год. въ Америка са въдвори тишина, ако и повече привидна, нежели истинска. Като са теглихъ законитъ за гюмрюцы, колоніитъ си подкачихъ пакъ търговіята съ Англія. Колонистытъ си прихватихъ налога врѣзъ за чая, защото виждахъ, че това е малка работа и че правителството не ще събере нищо, понеже чай са е внасялъ и ще са внася по контрабанда. И наистиннъ, сичкый гюмрюкъ отъ тайж стока прѣзъ 1772 г. не бѣше повече отъ 85 лиры, когато той трѣбаше да брой съ десятины хиляды лиры.

Въ Англія вече нѣмахъ защо да са боѣтъ отъ Америка; нъ мисльта на американцытъ работяше и повече и повече клонеше къмъ отдѣленіе отъ Англія. И най спокойнытъ духове починяхъ да са увѣряватъ, че продължителенъ миръ съ метрополіята не е възможенъ. Тая мисль особенно са крѣпяше въ *Бостонъ*, дѣто са намираше душата революціята, *Самуилъ Адамъ. Отисъ* бы нараненъ въ главата отъ единъ противникъ и принуденъ да са оттегли въ село, дѣто го намѣри смъртьта по единъ нечаканъ начинъ.

Въ 1771 губернатора на *Масачусетсъ*, ревнистенъ поборникъ на царската власть, обявява на събраніето, че той не ще завыси вече по своята заплата отъ събраніето, нъ че ще получава заплата си отъ американскытъ доходи по царско удобреніе. Това бѣ голѣмъ ударъ. То поставяше губернатора независимъ отъ събраніето и отъ мѣсто-

то. Множество протесты са появили сръщу това похищение и мнѣнія са издадохъ, че или царя трѣба да устъпи, или колоніята да се обърне на республика и да отвори свободна търговія съ сичкитѣ държавы. Събраніята на народа като бѣхъ твърдѣ честы и разискваніята твърдѣ свободны, губернатора обяви на събраніето (1773), че тѣзи събрания сѣ неправилны и опасны, защото тамъ са отрича сѣмата конституція, отрича се върховната власть на парламента.

Това распали разисканіята и докара събраніето до тамъ, щото то обяви, че парламента нѣма никакво право да обързува по кой да е начинъ Америка.

«Ако са срѣщатъ у насъ нѣколко случаи отъ подчинение на парламентскитѣ актове, това е было отъ недостатъкъ на размисленіе или отъ отвращение да се оборимъ съ митрополіята. Ный никога не сме припознавали законодателното върховенство на парламента.»

Въ 1773 събраніето на *Виргинія* прѣдложи съединение на колоніитѣ. Така бѣше са приготовило страшно съпротивление, когато прѣзъ Іунія пристигнахъ извѣстія, че министерството са промѣнило.

Събраніето въ Масачусетсъ пише на новото министерство и му казва, че много ще му бѣде драго, ако се възстанови съгласіето между митрополіята и колоніитѣ. Срѣдството за достижение на тая цѣль е, казва събраніето, да се повърнатъ работитѣ на онова положеніе, което сѣ имала прѣдъ войната, сир. прѣди 1763 г.

Съвѣта бѣше добъръ, нъ англійцитѣ бѣхъ отишли толкози напрѣдъ щото не можахъ да се повърнатъ, безъ да повредѣтъ достояніето на парламента, спореъ тѣхното мнѣіе.

Това като гледаше, Франклинъ прѣдаде на гласность два документа, които направихъ въ Англія голѣмъ шумъ. Първый документъ бѣше събрание на писмата на Масачусетскый губернаторъ къмъ единъ неговъ родинин. Въ тѣзи писма явно са видѣше намѣреніето и стараніето на губернатора, както и неговото споразумѣіе съ министерството да събори американскитѣ свободности.

Какъ са паднали тѣзи писма въ ржцѣтъ на Франклина, това не са знае. Той ги получилъ отъ нѣкого сии ги

проводилъ въ Масачусетсъ, дѣто са чели въ събраніето и произвели голѣмо вълненіе. Събраніето написало прошеніе до царя и поискало повыкваніето на губернатора, когото обвинявахъ въ развалъ на сагласіето между двѣтъ мѣста. Прошеніето раздигна голѣмъ съблазнъ въ Англіяи Франклинь, за да избави другытъ отъ обвиненіе въ похищеніе на писмата, обявява публично, че той е проводилъ писмата въ Бостонъ.

Франклина привикали прѣдъ сѣдилището, като повиненъ, пѣ сѣдницытъ го оправдали, при сичкытъ старанія до правителството да го окриви. Франклинь са оправдаалъ, нѣ прошеніето на Масачусетсъ са отхвърлило, като не праведно. Ще каже правъ излѣзълъ и губернатора, и само защото той излѣзълъ правъ оправдалъ са и Франклинь. Сѣдилището обявило, че губернаторскытъ писма не заключавать нищо безчестно и докачително; слѣд. тѣхното обнародваніе не може да бѣде обида за губернатора. Така са оправдалъ този голѣмъ виновникъ и си останалъ на поста по шеніето на правителството.

Вторый документъ е была една остра сатира срѣщу англійскытъ притязанія надъ Америка. Сатирата е озаглавена: *указъ на Н. В. Прускый царъ за правдинытъ на Прусія надъ Англія*. Въ нея Франклинь усмыва Англійцытъ, като ги поставя въ сѣщытъ отношенія къмъ Прусія, въ каквыто са намиратъ американцытъ къмъ Англія, и казва отъ страна на Прускый царъ:

« Понеже жителитѣ на Англія сѣ излѣзли отъ Прусія и сѣ были подвластны на прускытъ герцофы; понеже тѣзи колонисты сѣ процвѣтавали подъ нашето покровительство безъ да ни даватъ голѣмы ползы; понеже ный сме са били за тѣхъ и сме имъ помагали да завладѣять новы мѣста; понеже е праведно да са земе отъ тѣхъ възнагражденіе въ видъ на постоянны данъцы: понеже потомцытъ на нашитѣ единоврѣмешны подданицы трѣба да пълнятъ нашитѣ царскы ковчезы; ный заповѣдаме отъ днесъ на тѣй да се зема гюмрюкъ по 4% отъ сичкытъ произведенія, които излизать изъ Англія.

« Понеже нѣкои отъ нашитѣ подданицы сѣ открили рудницы, а другы сѣ занесли въ Англія искусството да топятъ рудытъ и сѣ издигнали за тая цѣль печи; ный

запрѣщаваме за напредъ обработваніето на руды въ Велика-Британія.

« Понеже искаме да насърдаме производството на вълната въ Прусія; ный запрѣщаваме на Англія да изнася вълъ отъ земитъ си вълна, ако ще бы и за съща Прусія. За да не могатъ да извадятъ полза отъ вълната си, на англійцытъ е запрѣтено не само да изнасятъ навънъ вълнены произведенія, нъ и да ги прѣнасятъ отъ единъ щатъ въ други, и прч. се въ този смыслъ. »

Тѣзи документи привлекохъ на страна на Америка много здравомыслящы англійцы, нъ лишиха Франклина отъ една служба, която той изпълняваше въ Англія. Той бѣ директоръ на пощата за сичка Америка; сега царя му обявява, че нѣма нужда отъ него.

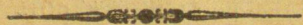
Зарадъ гюмрюка на чая, Американцытъ не купувахъ вече чай отъ англійскытъ търговцы и тый Индійската компанія почена да губи ежегодно голѣмы суммы отъ чаюветъ си. За да може да са харчи търговскый чай на долна цѣна и да са надвие контрабандата, англійскый парламентъ навали гюмрюка на компанійскытъ чаюве. Компаніята побърза да са въсползува отъ тѣзи устѣжки и испрати нѣколко корабли чай за нѣкои отъ американскытъ градища.

Нъ Американцытъ не одобрихъ и този законъ. Тый казвахъ, какъвто и да е гюмрюкътъ на чая, като поченихъ да го плащатъ тый припознаватъ правото на парламента да ги облага. Не ще бѣде чудно, казвахъ тый, ако утрѣ ни положатъ данъцы и на прозорцытъ, на куминитъ, на земитъ и на сичко друго. Въ Бостонъ са рѣшихъ да не допускатъ стоваряніето на чая. Въ Филадельфія са залѣпили извѣстія, които запрѣщавали на пилотытъ да водятъ по рѣката Делаваръ корабли, на които има чай, *отрова на робството*. Въ Нью-Йоркъ извѣстіята казвали, че не е чай дѣто имъ съ проважда отъ Англія, а веригы. Съпротивленіето бѣше толкози живо, щото опѣзлища, до които са проваждаше чая, са отрѣкохъ да го приематъ.

Въ Бостонъ са общавахъ да не допускатъ стоваряніето на чая, нъ работата не бѣше толкози лесна. Като пристигнахъ три корабли съ чай, народа са събра на съвѣщаніе и заповѣда на капитанытъ да върнатъ корабли-

тъ въ Англія безъ да си стоварятъ. Капитанитѣ са рѣшавать да са върнатъ, иъ губернатора запрѣщава тръгуваніето на кой да е корабль безъ позволеніето на гражданската власть. Въ това перѣшително положеніе стояли работытъ 20 дни. Най-послѣ народа са рѣшава да затріе чауетѣ на самытъ корабли съ опасностъ за своя животъ и имоть.

Нѣколко чети отъ прѣоблѣчени и почернени граждане нападатъ на кораблитѣ и потапятъ до 300 ковчега чай прѣдъ очитѣ на хиляды зрители. Отъ тукъ на тѣй вече никой не са съмняваше, че това е непокорство и обида за Англія и че работата може да достигне до война. Тѣй го разбрахъ и въ Англія и на бостонското насиліе английскій парламентъ отговори съ притѣснителны законы.

ВЛІЯНИЕТО НА ЛУНАТА ВЪРХУ ХАВАТА.

—0—

Като забѣлѣжили, че приливаніето и спаданіето на океана зависи отъ притяженіето на луната, челоуѣцитѣ еще отъ древнытъ врѣмена поченали да мислятъ, че луната има вліяніе и на измѣненіята на хавата и че по фазытъ на луната може да са прѣдскажатъ тѣзи измѣненія съ достаточна вѣрность.

Нѣкаквы си наблюденія въ послѣдѣй вѣкъ като да потвърдяватъ тѣзи заключенія. Тоалдо сравнилъ наблюденіята които ставали въ Падуа прѣзъ 45 години и намѣрилъ, че измѣненіята на хавата наистина съпадали съ фазытъ на луната. Той намѣрилъ на примѣръ, че на сѣкы 7 новолунія хавата са промѣнявала 6 пѣти, а са закрѣпавала на прѣдишното състояніе единъ пѣтъ; на сѣкы 6 пълнолунія са хавата мѣнявала 5 пѣти, а са закрѣпавала веднѣжъ; на сѣкы три четвърти, хавата са измѣнявала два пѣти.

Не трѣба обаче да мислимъ, че тѣзи заключенія сѣ вѣрны и че вліяніето на луната върху хавата е нѣщо рѣшено. Прѣди да приедемъ едно какво да е мнѣніе, ный трѣба да го испитаме отъ сѣка страна и да са увѣримъ въ неговата истинность. Инакъ ный ще са напълнимъ съ

лъжи и ще мислимъ за сѣка усвоена отъ насъ лъжа, че тя е цѣла истина. Тогазъ нѣй никога не ще достигнежъ до истинната.

Тоалдо извадилъ горнитъ заключенія, нъ какъ? Той най-напрѣдъ земалъ за измѣненіе и най-незначителныы измѣненія, като на примѣръ подиръ ясно врѣме едно заоблачваніе, подиръ тихо — малкъ вѣтръ, и наопяки. Сетнѣ, той не земалъ наблюденіята си въ деня на лунната фаза, а прѣглеждалъ промѣненіята на нѣколко деня прѣдъ и послѣ фазата, подъ тоя прѣдлогъ, че на дѣйствието на луната сж потрѣбны нѣколко дни за да са покаже. Нъ да земаме два дни прѣдъ фазата и два дни слѣдъ нея и да приписваме измѣненіята въ хавата прѣзъ тѣзи дни на луната и на нейнытъ фазы, това е твърдѣ произволно. Таквызи наблюденія никакъ не говорятъ въ полза на вліяніето на луната, защото измѣненіята прѣзъ петъ деня може да произлѣзатъ отъ много причины.

Най сетнѣ *Тоалдо* говори за измѣненія отъ сѣкакъвъ родъ, отъ добро врѣме на дъждовно и развалено и отъ развалено на добро. Нъ пыта са, ако луната и нейнытъ фазы имахъ вліяніе на хавата, трѣбаше ли въ едно новолуніе да я обрщатъ на добро, а въ друго на развалена? Ако луната докарва измѣненія, тѣзи измѣненія трѣба да бждатъ еднаквы прѣзъ сѣко повтореніе на сжщата фаза, т. е. ако пълнолуніето докарва дъждъ или вѣтръ, то сѣкога трѣба да докарва сжщото, защото дѣйствието на луната сѣкога е еднакво, а не веднѣжъ докарва едно измѣненіе, другъ пать друго. Нѣй самы като чакаме измѣненіе на хавата отъ мѣсеца, трѣба отъ еднаквытъ фазы да чакаме еднаквы измѣненія. Нъ бива ли така въ дѣйствителность? Таквази ли бива хавата въ едно новолуніе, каквато е била въ прѣдидущето? Таквази ли ще бжде въ слѣдующето пълнолуніе, каквато е въ настоящето? Наблюденіята не говорятъ тѣй; слѣд. вліяніето на луната върху хавата е едно отъ опѣзи мнѣнія, които сж пріеты на вѣра и които еще не сж николко доказаны.

Независимо отъ горнето, срѣщу мнѣніето за вліяніето на мѣсеца върху хавата може да са каже и друго. Като са опиратъ на вліяніето на луната върху приливътъ и отливътъ и като вадятъ отъ тамъ потвържденіе на мнѣ-

ніето за вліяніето на луната върху хавата, пріятелитѣ на това мнѣніе трѣбаше да ни докажѣтъ, че подобни приливы и отливы ставатъ и въ въздуха. Нѣ тука е то работата че таквызи приливы и отливы въ въздуха не сѣществуватъ. Барометра трѣбаше да ги покаже, ако ги имаше; нѣ барометра мълчи върху това.

Като не ставатъ отъ притиженіето на луната, измѣненіята на хавата по-малко могатъ да станѣтъ отъ свѣтлината и топлината на мѣсеца. Тая свѣтлина и топлина, прѣкарана прѣзъ най-силны събирателны стѣкла, не е можела да подѣйствува нито най-малко на термометра. Нѣма основаніе да полагаме прочее, че тя дѣйствова и на хавата.

Подырь Тоалдо правилъ наблюденія въ прѣминалыи вѣкъ Германскій профессоръ *Пилгримъ* и извадилъ за сѣкы сто фазы слѣдующыи измѣненія на хавата :

На сто случая новолуніе 58 измен. и 42 постоянны.

На « « пълнолуніе 63 « 37 «

На « « четвърти 63 « 37 «

Ако тѣзи резултаты быхъ были вѣрны, тый бы говорили до нѣкждѣ за вліяніето на лунныи фазы върху измѣненіята на хавата, нѣ тый сѣ далечъ отъ онаи точность, която имъ е нужна, за да послужѣтъ за основанія за таквызи заключенія. Ный видимъ, че и *Пилгримъ* отнася къмъ измѣненіята, вслѣдствіе на фазыи, и таквызи измѣненія, които са отнасятъ на прѣдидущыи и послѣдующыи дни на фазыи.

Въ 1774 и 1775 години *Горслей* издалъ съчиненіе, въ което опровергавалъ вліяніето на мѣсеца върху хавата; нѣ и неговыи заключенія не сѣ имали потрѣбната основателность. Неговыи наблюденія были твърдѣ ограничены и не можали да служѣтъ за изваждане на заключенія ни противъ вліяніето, ни за него. Той правилъ наблюденіята си само прѣзъ двѣ години и намѣрилъ, че прѣзъ 1774 новолуніята само два пѣти са измѣнила хавата и два пѣти прѣзъ пълнолуніята; а прѣзъ 1775 станали чѣтыри измѣненія въ новолуніята и двѣ въ пълнолуніята.

Повече значеніе иматъ наблюденіята на *Шюблера* прѣзъ 1830 год. Като сравнилъ наблюденіята, които сѣ правили

въ Мюнхенъ, Щутгартъ и Аугсбургъ въ продълженіе на 28 години, Шюблеръ намѣрилъ, че отъ 10,000 дъждливы дни на луннытъ фазы са падатъ по малко дъждливы дни, нежели на днитѣ, когато нѣма фазы. Това не показва ли доста очевидно, че фазытъ нѣматъ никакво значеніе въ измѣненіето на хавата? Добръ ще направимъ прочее да не чакаме промѣненіе на врѣмето отъ луннытъ фазы и да помнимъ, че и да са случи таквози измѣненіе, то е проста случайность просто съвпаденіе.

Има метеоролози, които искаратъ измѣненіята на хавата отъ относителното положеніе на луната къмъ слънцето, разгледвано отъ земята. Тѣзи метеоролози искатъ да прѣдсказватъ измѣненіята на хавата на основаніе на това взаимно положеніе на двѣтъ свѣтила. Като знаятъ, че днѣшното положеніе на мѣсеца спрямо слънцето ще са повтори пакъ слѣдъ цѣлы 19 години въ сѣщый день, сир. въ сѣбота, който день е днесъ, — тый изваждатъ отъ това, че и измѣненіята на хавата ще поченатъ да са повтарятъ слѣдъ 19 годны въ сѣщый порядкъ, както ставатъ прѣзъ текущитъ 19 години, и построяватъ на тѣзи основанія своитъ календарны прѣдсказанія за дъждъ и за хубаво врѣме, които ный често чакаме и недочакваме. Тый искатъ да извадятъ отъ това повръщаніе на мѣсеца въ прѣдишнытъ си положенія, че и измѣненіята на хавата ще са повърнатъ, нъ не виждатъ, че тѣзи измѣненія не зависятъ отъ луната. Ако измѣненіята на хавата бѣхъ зависали отъ луната, прѣдсказаніята бѣхъ имали цѣна. Сега тый нѣматъ никаква важность и ный можеме да ги оставяме безъ внимание, както оставяме безъ внимание и прѣдсказаніята за плодородіето и различнытъ качества на годината.

ГЕОЛОГІЯТА

и

НЪЧТО ЗА НЕЙНЫТЪ ЯВЛЕНІЯ.

— 0 —

Всичкытъ произведенія на чловѣческытъ умственны дѣятельность, както и всички-тъ му изобрѣтенія добыхъ

пълно развитіе и съвършенство въ новыѣ врѣмена, въ които чловѣкъ ся выпуска съ по-гольмѣ енергія къмъ великы прѣдирія и поприща и открь еще и много други нѣща, что сѣ обывавали въ неизвѣсность. Прѣдъ тайѣ свѣтлѣ эпохѣ и познатыѣ науки добыхѣ едно опрѣдѣлено съвършенство и въ най новыѣ врѣмена, чловѣкъ подпомаганъ и рѣководенъ отъ тѣхъ, улесни много поминѣка си. Всичко това произведохъ новыѣ и най новыѣ врѣмена. Настоящій вѣкъ има да са гордѣе и съ развитіето на хубавыѣ наукѣ—*Геологіята*. Важный прогресъ, что направи тая наука въ чловѣческыѣ знанія и нейныѣ любопытны явленія мя побудихъ да ся позанимаѣ съ тоя прѣдмѣтъ въ настоящій членъ, като ся спомагамъ отъ хубавото съчиненіе по тайѣ часть на Г-на S. Langlebert, професоръ на естественныѣ и хымическыѣ науки и докторъ на медицинѣтъ въ Парижъ.

Земното кълбо, на което живѣемъ, има образъ на единъ сферондъ, малко сплюснѣтъ при двата си полюса, а издутъ при екуатора. То ни прѣдставлява по повърхность сѣ много минералны массы отъ твърдѣ разично естество, съединеніето на които съставлява корѣтъ или твърдытъ му обывкѣ, която е много тънка наспротивъ вида и голѣмината му. Тыя минералны массы, извѣстны подъ имя *скалы* (канары) различаватъ помежду си както по хымическый си съставъ, така и по начина на съединеніето на частицитѣ имъ. Едны, каквото гранитѣ сѣ твърды и коравы; а други каквото глината и пѣсѣка сѣ мягкы и нѣмѣтъ сѣпленіе помежду си. Науката, която учи за всяко отъ неорганическыѣ вещества, които влизатъ въ състава на скалытъ, и на които съединеніето съставлява *минералното царство*, ся нарича **МИНЕРАЛОГІЯ**. А *Геологіята* има за прѣдмѣтъ да изучи самыѣ скалы, като разглежда тѣхното начало, взаимныѣ имъ отношенія и ролятъ, что играѣтъ въ състава на земното кълбо, и като ни показва по тоя начинъ образованіето и развитіето на нашыѣ планетѣ.

Геологіята е съвършенно нова наука; нея не сѣ знаели нито въ древныѣ врѣмена, нито даже при началото на минѣлый вѣкъ. Геологіята е изныкнѣла само въ края на минѣлото столѣтіе, и въ настоящій вѣкъ е достигнѣла свое-

то юношество. Никои други науки не сж направили въ толкова кратко врѣме и още въ дѣтството си такыва блистателны успѣхы, ни една не е удържала такыва бляскavy и пълны побѣды надъ прѣдразсѣждѣцѣтъ, суевѣріята и заблужденіята, ни една не е показала толкози поразително свойство да привлѣча челоувѣческѣтъ способности до высочайше вдѣхновеніе, да му възвышява толкова прѣкрасно идентъ, както именно тая нова наука. Съ това заедно тя подбужда въ насъ таквъ глѣбокъ и силенъ интересъ, чтото едва ли бѣхмы могли да сравнимъ съ нея въ това отношеніе коя да е друга наука.

Достовѣрнытъ наши исторически свѣденія за челоувѣческѣтъ родъ не идѣтъ повече отъ двѣ хыляды години прѣди нашѣтъ врѣмена, зачтото всичко казано прѣди *Херодота*, който доста справедливо ся нарича бащѣ на исторіѣтъ, е съмнително; а прѣдѣвала са е съ нѣкоѣ въроятность само исторіѣтъ на небеснытъ тѣла, и ся е намѣрило въ Египетскѣтъ Иероглифы и Кытайскѣтъ лѣтописы показваніе на факты, които свидѣлствуватъ, че Астрономіята е была извѣстна двойно по-напрѣдъ. Така знае ся гдѣ е стояло слънцето още прѣди 40 или 45 вѣка, каквы кометы и планеты сж ся появявали въ зодіака, и заедно съ исторіѣтъ на астрономіята знае са и нѣщо за исторіята на тогавашнытъ хора. Наистинѣ намъ е извѣстно, че народитѣ, на които нашѣтъ съврѣмenniци ся прѣсмиватъ и ги осмѣждатъ, ся занимавали вече въ това врѣме съ най-серіознѣтъ и възвышенѣтъ наукѣ — съ Астрономіѣтъ.

Като ся изразява така Циммерманъ върху исторіѣтъ на Астрономіѣтъ, прилага: «періодъ отъ четиры или пять хыляды години, отъ когото имамы извѣстія за дѣятельностьтъ на хората (челоувѣческѣтъ родъ безсѣмѣнне е сжществувалъ и отъ по-напрѣдъ), ни ся прѣдстави твърдѣ голѣмъ; нѣ колко сж ничтожны нѣколко хыляды години въ сравненіе съ врѣмето на сжществуваніето на земѣтъ, което са полага отъ милионы години! Австрономіята и Исторіята ни ся показватъ твърдѣ почтенны и важны науки, зачтото тѣхнитѣ лѣтописы ся простиратъ на хыляды години; нѣ колко несравнено високо стои въ това отношеніе Геологіята. »

Наистинѣ каквы различни пособія и источники имѣтъ

тия науки! Въ Исторіѣтъ ние ся основавамы на баснитѣ на приказскытъ и прѣданіята, които прѣминуватъ изъ уста въ уста, или на думытъ на лѣтописытъ. За Астрономіѣтъ изваждатъ само това, что можемъ да постигнемъ съ очи въ безмѣрното пространство на свѣта, като си земемъ на помощъ и математиката, която ни показва законытъ по които ся движатъ небеснытъ тѣла. А каквы источники има Геологіята? — Само *пясъкътъ и камъниетъ подѣ краката ни*! Пясъкътъ и камъниетъ сѣ по-надѣжны рѣководителіе и отъ свидѣтелствата на хората, зачото тѣи ни открыватъ нетлѣнны архивы отъ първобытний свѣтъ. По богатството на организмытъ, които сѣ ся запазили въ нѣдрата на земѣтъ, може съ голѣмъ увѣренность да ся опрѣдѣли послѣдовательностьта на многото, ясно раздѣлнытъ періоды на нашѣтъ планетѣ въобще и на растителный и животный міръ въ особенность. И това, чтото ни вручаватъ тия архивы на първобытний міръ, не спада вече въ кръга на челоувѣческытъ прѣдположенія, нѣ е вѣчна истина, начертана на скалытъ; а древностьта на исторіѣтъ на челоувѣчеството ся показва ничтожна въ сравненіе съ тия періоды, и хыляды такыва эпохы сѣ недостатчны, за да означатъ, макаръ и приблизително, отъ колко врѣме сѣществуваетъ земята.

Геологіята има пълно право да си присвои славѣтъ че тя може да опрѣдѣли каквѣ формѣ е имала земнытъ повърхность нѣкога. Така на пр. Геологіята ни показува, че е имало нѣкога море тамъ, гдѣто сѣ сега Берлинъ, Магдебургъ, Бреславль, Варшава и пр. Дѣйствително, было е врѣмя, когато морето, което сега наричамы Балтійско, ся е простирало до околноститѣ на Лейпцигъ, Галле, и Бонъ.

Геологіята открыва прѣдъ насъ чудеса. Като ся спомага отъ *Геомозіѣтъ* — науката, която разгледва веществото, направѣтъ и положеніето на голѣмытъ массы на земѣтъ и прѣобразованіето на земното клѣбо, — която ся основава на твърды начала, а не на описаніето на поетытъ и на опашатытъ герои, или на нѣкои измыслицы; като ся спомага още съ *Геогоніѣтъ* — исторіята за происхожденіето на земѣтъ, — тя ни показва происхожденіето на земѣтъ, свойствата на веществата, отъ които състои

и най послѣ какъ земленитѣ вещества ся следвили, измѣнили ся и пріяхи тѣхъ формъ, въ коѣто ги глѣдамы въ сегашно врѣмя. Тя ни открыва новы и възвышени иден; тя ни показва, че земното клѣбо е было нѣкога течна и нажежена масса, огнино море, и че послѣ, като е изгубвало топлинѣтъ си, изстывало е и образувало твърдитѣ коръ, на коѣто живѣемъ; тя ни показва, че земята прѣвначално не была населена съ животны, като атмосферата ѝ не е имала тогава нуждытъ условія за поддържаніето на животный животъ, а е имало растенія. Тя ни показва, че прѣвобитнытъ животны никакъ не приличатъ на сегашнытъ, на каито прѣвытъ сж отстъпали мѣсто; тя ни показва и всицкы разрушенія и прѣобразованія, что е прѣтърпѣла напята земя и ни дава понятіе за геологическытъ явленія. Съ едик думъ тя раскрыва булото, съ което провидѣніето е обвило тайнытъ на създаніето си, като е оставило да ги открие чловѣческый умъ.

Когато испытывамы внимателно главный сѣставъ на корѣтъ на земното клѣбо, относителното положеніе на скалытъ и естеството на органическытъ остаткы, които тыи сѣдържаватъ, веднага ся увѣрявамъ, че повърхностьта на земѣтъ не е была всякога сжщата. Види ся, наистинѣ, че повечето минералны пластове, что сѣставляють островытъ и сегашнытъ суши, сж ся образovali по маткѣтъ на морята отъ послѣдователны и много пѣти прѣкъсвѣны утайкы; че бърдата, планинытъ които ги присичатъ сж ся издигнѣли въ различни врѣмена; и че най-послѣ животытъ не е сжществувалъ, а ся е явилъ въ едик извѣстѣнъ эпохъ, като е началъ отъ най простытъ организаци и ся е открилъ най-послѣ успѣшно и по едикъ продължителенъ начинъ, безъ да са глѣда на разрушеніята, които много пѣтно сж разваляли испѣжжѣлостьтъ на земѣтъ коръ. Тыя сѣеипванія и разрушенія сж измѣнявали нѣкои части отъ земѣтъ повърхность. Бърда планины сж ся издигали; новы суши сж излизали малко по-малко отъ маткѣтъ на морята, а другы сж ся спущали, като сж ся покрывали съ воды, които отпослѣ сж ги оставяли, като сж ся покрывали съ новы утаены пластове (постели). Тыя измѣненія въ опрѣдѣленіето на морята и сушитъ не само сж измѣнявали физическото сѣстояніе на земѣтъ, нѣ сж были

припудены да докарать едно видо-измѣнително дѣйствіе върху естеството на органическыѣ сѣщества, които ꙗз на-селявать. Така органическыѣ остаткы, что ся намиратъ въ най-старыѣ пластове наземныѣ корѣ, принадлежатъ къмъ различни видове отъ оныѣ остаткы, що са намиратъ въ по-новыѣ пластове. А всякога тыѣ измѣненія въ естеството на органическыѣ сѣщества не сѣ ся произвеждали, както мы-сляхъ ꙗзкога, бързо или така да кажемъ мгновенно, нѣ твърдѣ бавно, чтото видоветѣ сѣ ся послѣдвали, — най-старыѣ сѣ ся изгубвали, за да направятъ мѣсто на новыѣ видове, които сѣ были въобще съ по-свършеннѣ органи-заціѣ

(смыдува)

Н. А. Навоз.

БИБЛЮГРАФІЯ

—0—

Защитителнѣ отговорѣ на единъ българинъ срѣщу члена на *Ирида* : «источникъ и цѣль на българскый въпросъ.»

Тая брошура отъ 46 страници е написана на Гръцкы языкъ и отговаря не само на Гръцкый Букурешкы вѣстникъ *Ирида*, нѣ и на другы членове по гръцкыѣ вѣстници за българскый въпросъ. Из-цѣло книжката е написана твърдѣ добръ и въ основата ѣ лежи духъ широко християнскы и чловѣчески. Правдата е отличителното ка-чество на тая манечка книжка. Едно нѣщо само не ѣ язресва въ нея; то е че тя чеготъ защитителна става нападательна и даже докачител-на и оскърбителна за гръцкыѣ. Ако са избѣгвахъ тѣзи докаченія и подигравкы съ гръцкый народъ и ако на сѣкадѣ са запазваше умѣрен-ность и серіозность, както са изисква отъ самото естество на въпро-са, книжката бы имала по голѣма цѣна и по голѣма важность. Тя и сега е единъ отъ най-добрыѣ отговоры на глупавыѣ гръцкы притя-занія върху българската черкова; нѣ тоя отговоръ щѣше да бѣде е-ще по силенъ, ако са задржаше въ прѣдѣлыѣ на чистата критика. Заканваніята и оскърбленіята въ книгата не правятъ друго, освѣтъ да намалятъ цѣната на онова, което е право и добро въ нея. Анализа ще даде понятіе на читателитѣ за достоинства на тая брошура.

Гръцкыѣ казватъ, че *българскый въпросъ* са е ожесточилъ до толкови, чтото надъяжда за исцѣрение вече не е останала, а съ-чинителя на брошурата пыта : кой е виноватъ въ това ?

Никой другъ, освѣтъ самата Вселенска Патріаршія, която е у-
своила неправедно черковнитъ правдини и стияжанія на българскій
нароѣ. Българетъ въ това не само не сѣ виноваты, нъ сѣкы ги о-
правдава, защото не искать друго освѣтъ своето, искать да са рад-
ватъ на своитъ черковны правдини и имущества. Патріаршіята е сто-
рила на българетъ най възпиощитъ неправди, като имъ е отнела само-
стоятелнитъ черковы сѣ лжи и измамы и като ги е сграбила въ сво-
итъ деспотически ногты ; при все това вый, гърцытъ, смѣете да на-
ричате грабителството правда и да поддържате патріаршіята срѣщу
българетъ! Каква е тая логика ? Хвалятъ са гърцытъ, че научили Е-
вропа на свободолубіе. Нъ който непочита гражданската, черковната
и общественната свобода у другытъ народы, той не познава свобода-
та, нито може да я проповѣда. Който поддържа най неправеднытъ гра-
бителства и жестоковѣйността на патріаршіята, той не разбира и е-
вангелската справедливостъ. Ако Христосъ бѣше училъ тѣй, както у-
чи патріаршіята, той не бы намѣрилъ послѣдователи между челоѣцы-
тъ. Безуменъ е прочее онзи, който мысли, че патріаршіята върви по
стъпкытъ на Христа. Българетъ иматъ право да са смѣятъ на ваши-
тъ безумны грьцкы утвържденія, че само вашата неправедѣйша па-
тріаршіята е спазила христіанството.

Тука съчинителя расправя на Гърцытъ изъ Тукидида, че сичкы-
тъ имъ хвалбы за старо-елинското свободолубіе сѣ басни, както сѣ
басни и приказкытъ за елинското юначество въ персіейскытъ боюве.
Грьцытъ сѣ были юнацы, нъ на какво ? на разрушеніе. Който иска
да са увѣри въ тѣхното свободолубіе и въ тѣхното юначество, века
изучи Пелопонезката война, казва съчинителя на брошурата. Юначе-
ството на гърцытъ въ ново врѣме са е доказало, продължава той въ
въ Моралійското възстаніе; ако не бѣше Европа да са смили за тѣхъ и
да ги освободи, нито единъ елинъ бы останѣлъ днесъ на земята. Възста-
ніето на 1821 не е дѣло на грьцытъ, нъ на Албанцытъ, Куповласы-
тъ и Българетъ ; най славното дѣло на гърцытъ бѣше въ това възста-
ніе : « да бѣгатъ като овцѣ. »

Намъ са струва, че съчинителя впада въ прѣувеличенія. Наистин-
на, освободеніето на Нова Грьція е дошло отъ Европа ; наистинна
въ редовѣтъ на гърцытъ са бихж много албанцы и българе ; нъ не е
по малко истина, че ядката на възстаніето и на бойцытъ бѣхж грь-
цытъ и че тѣй показажъ удивителна храбрость. Нека бждемъ прави
къмъ другытъ, за да искаме и отъ другытъ същото за насъ. Грьцы-
тъ сѣ юнацы и свободолубивы, нъ за себе си ; тѣй не разбиратъ
свободата, когато тя са изисква зм онѣзи народы, които имъ сѣ съ

сѣды. Тука е несправедливостта на грьцитѣ, тука е тѣхната слабостъ, тука трѣба да ги боримъ.

Ный не удобряваме и слѣдующитѣ редове на брошурата, дѣто са говори на пространно за происхожденіето на сегашнитѣ грьцы и дѣто са доказва, че тѣзи грьцы сѣ потомцы не на еллинитѣ, а на славянетѣ, които сѣ принждали въ Гърція постоянно и сѣ я пълнили. Въ историкоетнографическо изслѣдованіе тоя въпросъ може да си има мѣстото, нъ въ защителната брошура той е неумѣстенъ. Въ тая брошура ный имаме работа съ днешнитѣ грьцы, каквото и да имъ е происхожденіето, — ный имаме съ тѣхнитѣ чувства, мысли и убѣжденія по церковнитѣ наши правдини; тамъ трѣба да стоимъ и въ това да ги боримъ. Като имъ кажемъ, че не сѣ еллины, ный не рѣшаваме въпроса, нито показваме, че имаме право. На ли са мислятъ за еллины, това е доста. Народността не стои толкози въ кръвта, колкото въ чувствата и въ мыслитѣ. Нѣмаме прочее право да оскърбяваме тѣзи чувства въ таквази книга, дѣто защищаваме народни правдини и народни цѣли.

Да са повърнемъ на анализа. Титлата: *Вселенский Патріархъ* не е христіанска, казва съчинителя, защото въ евангеліето и у апостолитѣ не срѣщаме подобни названія. Тамъ са иска отъ владыцитѣ да бѣдѣтъ добродѣтелни, непорочны, не срѣбролюбцы, цѣломъдренны, снисходители и мѣжи на една жена, управители на собствената къща и възпитатели на чисти и нравственны чада, защото който не знае да управлява собствената къща и да ръководи своитѣ дѣца, какъ ще са грьже за божіята черкова? Какво противополога на това патріаршіята? Патріарсы и други великоимениты сановницы на една антихристіанска черкова, нарѣчена велика, — неженены за законна и благоправна жена, нъ оженены за безчислени незаконны и безнравственны жены и бащи не на сѣщи дѣца, нъ на незаконны и развратны, лоши управители не само на своитѣ домове, нъ и на божіитѣ храмове. Нъ какъ сѣ самъкънали въ христ. вѣра тѣзи противохристіанскы нареды които сѣ станали мѣчило за христіанскитѣ народы и които притѣня атъ, мѣчатъ и заслѣпватъ тѣзи народы отъ толкози вѣкове на самъ? Това сичко е дошло едно по интригитѣ и мръсното користолюбіе на фанатическитѣ калугери, друго по властолюбіето и ненаситността на вѣсточнитѣ и западнитѣ императоры. Подъ образа на калугеритѣ послѣднитѣ употребихъ христіанството за оръдіе къмъ по лесно поробваніе на народитѣ и оставихъ на помощницитѣ си горѣказанитѣ нехристіанскы титлы и права да бичувать окаянитѣ христіане. И тѣзи церковны сановницы иматъ очи да говорятъ днесъ въ името Христово! Отърви ни, Христе, отъ тѣзи подигравачи съ твоето свяго име!

Въ своето посланіе къмъ Българетѣ отъ мѣсець Іаннуарія патріаршіята казва, че великата черкова непознавала народности, нѣ само христіане, като привожда въ свидѣтелство на това и думитѣ на апостола: «нѣсть Іудей, ни Еллинъ; нѣсть рабъ, ниже свободъ; нѣсть мужеский полъ, ни женскій; вси бо мы едино есме во Христѣ Іисусѣ.» Патріаршіята тълкува тѣзи думи така, както ѝ изнася, и казва, че не може да устъпи на Българетѣ независима черкова, защото това было противно на апостолскитѣ правила! Безуміе голѣмо! Апостола тука не казва, че не познава народности, които богъ е създалъ и които надарилъ съ особенны характеры и языцы, нѣ казва, че колкото сѣ са кръщали во Христа, облѣкли сѣ са въ ризата на Христовата свобода, сир. освободили сѣ са отъ веригитѣ на различіята, и отъ часа на тѣхното кръщеніе нито Евреина, който до сега са е считалъ за избранныкъ божій, е по горенъ отъ Еллина, нито Еллина е по доленъ отъ Евреина; нито бѣднѣй рабъ е по доленъ отъ господаря си слѣдъ кръщеніето, нито мѣжа, неограниченъ деспотъ на жената прѣди кръщеніето, е по горенъ отъ слабата жена, нѣ сичкы сѣ равны прѣдъ Іисуса Христа. Божественный апостолъ показва тука по най очевиденъ начинъ, че не познава различіе между различнытѣ христіанскы народы, между тѣхнытѣ черковы, между тѣхното духовенство и между тѣхный языкъ, че напротивъ той познава пълно и безгранично равенство между сичкытѣ народы, духовенства и языцы. Отъ това ученіе до патріаршеската самонадѣяняность и жестокосердіе има голѣмо разстояніе. Апостолытѣ не само не сѣ казвали, че не познаватъ народности, нѣ въ деня на петдесятница получили даръ отъ святаго духа да проповѣдатъ на сичкы языцы, то есть даде имъ са отъ небото най голѣмото увѣреніе, че народытѣ сѣ отъ Бога. Това ли е неприпознаваніето на народноститѣ отъ апостолытѣ?

Христосъ на сѣкадѣ учи апостолытѣ на смиреніе: «който отъ васъ иска да бѣде най голѣмъ, да бѣде слуга на сичкы.» На какво са опирате вый, патріаршіята ви, синода ви и цѣль Гръцкый народъ, като искате да налагате властѣта на гръцката черкова надъ Българетѣ? Не трѣба ли българетѣ да са отдѣлятъ отъ васъ и да отбѣснатъ това противохристіанско исканіе? Да, Българетѣ сѣ са отдѣлили отъ васъ и сичкытѣ ваши выкове и заплашванія не ще ги накаратъ (а ви искатъ прошка и да са повърнѣтъ къмъ васъ. Българетѣ трѣба да ви научѣтъ и да ви покажѣтъ съ дѣло, че истинското христіанство е пълната свобода на сѣкы чловѣкъ и на сѣкы народъ. Небесный христосъ е проповѣдалъ философско хри-

стіанство, неограниченото онова христіанство, което не забранява на народытъ да са развивать до общественно и умственно съвършенство; той не е проповѣдалъ дивото калугерско христіанство, което държи днесъ гръцката патріаршія. Съ думытъ: «царство мое не отъ міра сего» Христосъ не е разбиралъ сѣкога, както челоувѣконенавистнытъ калугеры, бѣдѣщій животъ на онзи свѣтъ; христосъ е разбиралъ бѣдѣщій животъ на земята, животъ чистъ и добродѣтеленъ, разбиралъ нравственнопрѣроденый животъ на своитѣ послѣдователи, между които трѣба да царува истинната, правдата, челоувѣколюбіето, упражненіето на сичкытъ духовны, политически и общественны добродѣтели, отвращеніето отъ сѣкаквы пороцы, — свободата за развитіе на сичкытъ челоувѣчески силы, както по духовната тѣй и по матеріалната часть на живота. Нѣ калугерството можило ли е да са издигне нѣкога до това високо разуміе на Христовото ученіе? Мръсното любостяжаніе и гнусното властолюбіе му сѣ затворили очитѣ и то днесъ не проповѣда освѣтъ слѣпота, невѣжество и варварство. Като тълкува христовото царство криво, то учи хората да не гледать да са поправять на този свѣтъ, да не си улучшавать живота въ сѣк отношеніе, нѣ да гледать къмъ бѣдѣщего съ най голѣмо небрѣженіе, като са оставять на калугерството то да ги введе въ царството на бѣдѣщій вѣкъ. Каква гнусна подигравка съ Христовытъ думы? Таквози тълкованіе като не е имало за цѣло освѣтъ ползата на самото калугерство, за това ний видимъ у христіанскытъ народы и особенно у насъ, че народытъ сѣ направили голѣмъ напрѣдѣкъ въ сичко друго освѣтъ въ вѣронисповѣднытъ дѣла. Христосъ не е искалъ и не иска челоувѣка полусъвършенъ, а съвършенъ всецѣло, съвършенъ въ прѣдѣлытъ на неговото естество. «Царството Божіе е въ васъ самытъ» казва Христосъ. И при таквызи явны потѣпкуванія на христіанството, Гръцкый сонмъ и Гръцкытъ вѣстникари си позволявать да викатъ и да трѣбять, че тѣхната патріаршія спазила чистото христіанство! Спазила е тя, нѣ не истинското христіанство, а калугерското, дивашкото, варварското, суевѣрното, рабското, окаянное, необразованното, неученото и най паче сѣтѣброприносителното.

Христосъ казва: «Богъ е духъ и неговытъ поклонници съ духъ и истина ще му са покланяють.» Съ това христосъ ни показва, че Богъ е всемірното и всесилното онова сѣщество, което поддържа и съхранява естеството, което е начало на сичко и идея на истинната, на правдата и на доброто. Основытъ на неговата вѣра сѣ истинната, правдата и неизмѣннытъ законы на природата. Сичко дру-

го, което ни учѣтъ дѣтъ калугерытъ е тѣхна измыслица, тѣхна притурка, тѣхно прѣназначеніе. «Богъ е духъ», нѣ калугерытъ въ какво облѣкло не облѣкхъ тоя духовенъ богъ? Каквы кръвопролитія и дѣленія не сѣ докарали въ челоуѣчеството съ непостижимото божіе сѣщество? Додѣто христосъ проповѣдаше исправленіе на правитѣ, и приравняваше проповѣдитѣ си на умственното състояніе на слушателитъ, патріаршіята заповѣда да вѣрваме и да не испытваме; да вѣрваме и да не испытваме, нито защо сме толкози просты, нито защо сме толкози злочесты, нито защо плащаме ежегодно на патріаршіята толкози миліона грошове; да вѣрваме и да не испытваме — иматъ ли право калугерытъ да ни заслѣпаватъ, да ни даватъ своето ученіе за христово и да ни притискатъ и мѣчатъ въ името на най чистото ученіе за любовъ и правда! (Това *спрвай и не испытвай* може и да е добро за калугерытъ, нѣ за народытъ е лошо, вредно, противоестественно, а слѣдователно и противоевангелско. Богъ не ни е далъ разумъ, тоя сѣдникъ на нѣщата, и Евангеліето, тоя кодексъ на правственны възвишени правила, за да затѣпкуваме първый и да прѣнебрѣгаваме второй. Богъ ни е далъ разума да са водимъ по него, далъ ни е и Евангеліето да възпѣлиае внушеніята, слабоститѣ и недостатѣцитѣ на разума; да са отрѣчемъ ли отъ тѣзи Божи дарбы за добрата воля на патріарсы и други калугеры? Апостола не ни казва така; той казва, че и Ангелъ отъ небето да ни проповѣда повече, отъ колкото ни казува Евангеліето, не трѣба да го слушаме. Нѣ отъ Ангела до мръснитѣ и дивытъ калугеры разпѣката е голѣма !)

Какво добро сте направили, пыта съчинителя грѣшитѣ, за българетѣ въ вѣрмето на вашето черковно господство? Дѣ сѣ училищата които направихте! Дѣ сѣ ученытъ, които изучихте? Дѣ е просвѣщеніето, което докарехте? Нищо нѣма отъ това; напротивъ, вый затворихте нашитѣ училища, вый изгорихте нашитѣ кнѣгы, псѣдихте отъ черквытъ ни бащиный ни языкъ, обрѣнахте на пустинѣ мѣстата, дѣто сѣ стѣпвали краката на нашитѣ калугери. И вый, рожденіи Ехидни, обръщате са къмъ българетѣ и имъ прѣдлагате да ви иматъ за истиньскы пастѣри, а отъ българскытъ пастѣри да са отрѣкатъ, като отъ незаконны и заблудители! Вый смѣете да афоресвате и да извѣргвате българетѣ, защото невѣрватъ лѣжитъ ви! О боже, дѣ е правдата?!

Далечъ отъ да са оплашатъ отъ вашитѣ проклѣтіи, българетѣ ще ви покажатъ на дѣло че знаятъ да управляватъ и черквата си, и училищата си, и другытъ си нужды да удовлетворяватъ споредъ

искавѣята на вѣка. Българетѣ ще ви покажатъ на дѣло, че нѣматъ отъ васъ никаква нужда, ни духовна, ни вещественна. Тѣй ще са люто закѣлихъ да не ви продаватъ за напредъ нито зърно отъ отечественнитѣ си произведенія, да не купуватъ отъ васъ и най малкото нѣщо. Тѣй ще направятъ дружества за вносна и износна търговія; тѣй ще отворятъ търговски заведенія въ европа, за да избѣгнатъ вашето посрѣдничество въ търговіята и да са отърватъ отъ вашето паразитство.

Отъ тукъ нататкъ съчинителя отговаря на Гръцѣтъ за политическата страна на въпроса. Гръцѣтъ казватъ, че Българскій въпросъ не е породеее на България, нѣ са е скроплъ въ центра на панславизма, въ Москва, а съчинителя имъ отговаря, че е безумень, който говори по такѣвъ начинъ, защото той показва съвършено незнаяше на работитѣ. Ако бѣше са подигналъ българскій въпросъ отъ Москва, тогава Гръцѣтъ можахъ да бѣдѣтъ увѣрени, че Българетѣ и подыръ двѣстѣ години еще не бяхъ могли да строятъ веригитѣ на духовното си робство, защото не е Русія, която ще имъ помогне въ това и ще имъ пожелае свободата. Българскійтъ въпросъ са е породилъ и развилъ въ България, у цѣлый народъ вслѣдствие на вѣпюшитѣ неправды на фенерската патриаршія.

Гръцѣтъ казватъ, че Русія прави това зло на Гръцѣтъ, сир. подига и поддържа българскій въпросъ, защото была разсърденна на гръцкото духовенство, което не рачило да бѣде орѣдіе на плановѣтъ и на вѣстокъ, нѣ прѣдпочело да бѣде мѣченикъ и поборникъ на отечеството си, а Българина имъ отговаря, че Гръцѣтъ напротивъ сѣкога сѣ были орѣдіе на Русія и на своята велика идея и никогатѣхнитѣ клиръ не е погледналъ на назначеніето си както трѣба и не е служилъ на интереситѣ на онѣзи народы, които е былъ натовренъ да управлява духовно.

Гръцѣтъ казватъ, че Русія има око на Тракія и Македонія и че тя си отвара пътъ къмъ тѣхъ чрѣзъ черковното освобождение на България; а Българина имъ отговаря, че тѣй говорятъ само безумія и нищо повече. Българетѣ не могатъ да иматъ съ Русія нищо общо, нито ще склонятъ да пожертвовать населенитѣ съ българе Тракія и Македонія на нейнитѣ честолюбія. Таквызи мысли могатъ да са помѣстятъ само въ грѣцкы главы.

Гръцѣтъ казватъ, че Българетѣ не искатъ свой мѣстенъ клиръ, нито Екзархіа; патриаршіята имъ дава сичко това. Тѣй искатъ грѣцкы области, искатъ да прѣмѣстюватъ географическитѣ прѣдѣли. Българина отговаря на това, че Българетѣ искатъ наистинна свой

народенъ клиръ и черковно равенство съ Гръцѣтъ и че на това патриаршіята сѣкога са е наистинна противила и са противи. Българетѣ не искатъ Елиевскы области, нито искатъ да промѣнятъ географическытъ прѣдѣли; Българетѣ искатъ българска черква въ тѣзи прѣдѣлы, додѣто са простира българскій народъ.

Гръцѣтъ казватъ, че българетѣ беззаконствуватъ, като искатъ Черкова и Екзархъ отъ Султана и отъ Шейхъ-уль ислама; а българина пита: беззаконіе ли е да си искашь правото и да си добиешъ назадъ черковната автономія, която сѣ ти грабнали неправедны рѣцѣ? Отдѣ е зела това право гръцката черкова да на-рѣча себе си законна, а другытъ черковы да зове беззаконны? Каквото чрѣзъ политическата власть гръцѣтъ сѣ присвоили правдинытъ надъ българската черкова, тѣй сѣщо чрѣзъ нея пакъ ги повръщатъ. Дѣ е тука беззаконіето биле отъ гръцка точка на зрѣніето?

Гръцѣтъ казватъ: за тѣзи сичкы ный много жалѣме, защото българетѣ съ своето дѣленіе ставатъ прѣпятствіе на спасеніето на вѣстокъ; това спасеніе са намира само *въ вѣрата, въ любовта и въ сѣединеніето*; а българина отговаря, че тѣй трѣба да жалѣтъ за своето безуміе и за своята слѣпота, а не за събитіята, които ставатъ за избавленіе на единъ онеправданъ народъ. Българитѣ не ставатъ прѣпятствіе, а прѣдтеча на черковното избавленіе на вѣстокъ. Гръцѣтъ искатъ черковното сѣединеніе на вѣсточнытъ народы, не за истинната вѣра, не за истинната любовъ, не за истинното и правомѣрното сѣединеніе на народытъ; вѣрата на гръцѣтъ е да вѣрватъ българытъ, че гръцката черква е истинската и господствующата черкова, а българската черкова е беззаконна и робска; любовта на Гръцѣтъ е да обычае тѣхъ, а да мразимъ себе си и своето си; сѣединеніето имъ е не братството, а сѣединеніе подъ робскытъ вериги на вселенската патриаршія за привождане въ дѣйствиѣ на голѣмата гръцка идеѣ — бѣдъщата византійска имперія

Гръцѣтъ казватъ, че Руссія желае въспора и че каквото днесъ защищавала Българската черковна независимостъ, тѣй утрѣ щѣла да прогласи българската гражданска независимостъ и да пристѣпи до подчиненіето на цѣлъ вѣстокъ, а Българина отговаря, че онова, което мысли Руссія, българетѣ нито го мыслятъ, нито ще го мыслятъ. Руссія не прогласява българската независимостъ, нито я желае. Ако останѣтъ на Руссія, българетѣ никога не ще видятъ добъръ день. Това е ясно за сѣкого; само вый не можете да го видите, защото сте ослѣпены отъ завистъ къмъ българетѣ.

Гръцѣтъ казватъ, че сѣвернытъ интригы сѣ и страшни и омраз-

ны и че при сичко това Турція отива по желаніята на тоя непріятель и отблъснута 8 милиона православны (гръцы), за да угоди на два милиона българи отъ славянската пропаганда, а съчинителя отговаря, че Турція прави онова, което е и разумно и праведно, а не което е угодно на Русія или на други пъкогъ. Тя не отблъсва 8 милиона православны, нъ за добрия 8 милиона вѣрны подданици. Отблъсватъ са само два милиона гръцы и гръкоманы, защото не могатъ да тръпятъ правосладіето на правителството въ изравненіето на българетъ съ гръцетъ въ черковно отношение.

Таквози е въобще съдържаніето на брошурата. Не ще бже злѣ, ако сѣки българинъ го прочете както трѣба и го запомни. Това съдържаніе ще му даде оръжіе не само сръшу гръцкитъ софистическо-богословскы домогванія върху духовното господство надъ България, нъ и сръшу сичкы онѣзи, които искатъ да употребяватъ христовата вѣра като оръдіе на притѣсненія, на мръсны печалбы и като оправданіе на лошо поведеніе и на безчестенъ животъ. Съ една дума, съдържаніето на брошурата еще веднажъ ще покаже на читателя калугеритъ въ сичката има хубость и въ сичкитъ имъ достоинства.

ПРОИСХОЖДЕНИЕТО НА ЗЛОТО.

— 0 —

Ный видѣхме какъ обясняватъ злото три отъ най-старитъ вѣроученія на вѣстокъ. Другитъ вѣроученія и философскитъ системи не правятъ нищо друго по тая частъ освѣнъ да повтарятъ едно отъ тѣзи обясненія и да го прѣдставляватъ подъ измѣненъ видъ съ новы подробности. По тая причина ный оставаме тѣзи посредствуещи прѣстѣны на веригата и прѣминаваме право на обясненіето, което правятъ натуралиститъ за началото на злото.

Ако слушаме тѣзи хора, то на свѣта сичко е направено по единъ сѣрогъ законъ и само за добро.

Человѣкъ, слѣдователно, не е създаденъ за страданія, нито пъкъ злото е създадено за да го мжчи. Человѣкъ е създаденъ за наслажденіе и цѣльта на неговый земенъ животъ са заключава само въ това. Той не е нищо друго освѣнъ система отъ потрѣбности — тѣлесны и духовны — на които удовлетвореніето докарва наслажденіе. Правилното теченіе на живота и редовното удовлетворе-

ніе на потребноститѣ — ето най высокото наслажданіе. За наслажданіе ядемъ, за наслажданіе пиемъ, за да са на слаждаваме сичкы невъзбранно устрояваме господарства за наслажданіе и удоволствіе извършваме съкаквы добродѣтели.

Нъ когато чловѣкъ е създаденъ за удоволствіе, какъ да обяснимъ неговитѣ страданія, какъ да обяснимъ онова зло въ міръ което толкози тежко лежи на чловѣка? Злото и страданіята, болѣстята и мъжкитѣ произхождатъ отъ борбата на онѣзи закони, които управляватъ въшната природа и чловѣческото естество; тѣй излизатъ още отъ неправилното удовлетвореніе на чловѣческитѣ потребности. Споредъ тоя погледъ на работата, злото не е законъ на природата, не е необходимостъ; то е исключеніе отъ правилото, то е случайностъ. Съка часть отъ живота и отъ естеството има своя законъ, който, ако дѣйствова независимо отъ другитѣ закони, дава резултаты добры. Нъ много пжти става нужно да са смѣси единъ законъ въ сферата на другъ нѣкой или пѣкъ дѣйствието на закона да достигне до безмѣрность или да пада на другъ прѣдмѣтъ: тогава излиза зло. На примѣръ вѣтъра е полезно нѣщо, морето също тѣй. Нъ законитѣ, които пораждатъ и управляватъ вѣтроветѣ, иматъ неограничена сфера за своята дѣятельность, вслѣдствіе на което послѣдната може да става на врѣмени твърдѣ силна; въ такъвъ случай ставатъ голѣмы бури, които разиграватъ морето и докарватъ различни злочестины, като погинватъ корабли и хора. Очевидно е, че злото тука не е законъ и правило, а е исключеніе отъ правилото.

Земното притяженіе е такожде добъръ и полезенъ законъ, защото закрѣпява сичкитѣ прѣдмѣты на земнотолице. Добъръ и полезенъ е закона и за свободното движеніе на живитѣ същества. Нъ ако тѣзи два полезны и нужны закони са сборятъ нѣйде и докаратъ зло, това зло не е ни наказаніе, ни награда: то е слѣдствіе на борбата и като таквози то е исключеніе отъ общый редъ, който е туренъ само за добро. Въ играта си дѣтето изгубува равновѣсіе и пада та си строшава грѣбнака и става грѣбаво; това наказаніе ли е?

Да прѣминемъ на нравственнитѣ закони. Природата вло-

жила въ челоѣка различни наклонности, между които и страстьта къмъ придобитѣкъ, къмъ защищаваніе и къмъ любовь къмъ движеніето. Когато тѣзи свойства са оиятвватъ добръ, резултатитѣ имъ сж добры. Отъ тѣхъ излизатъ безспорны добрини. Безъ тѣхъ челоѣкъ щѣше да бжде лъниво, покорно и безполезно създаіе. Да оставимъ че безъ тѣхъ той щѣше да умира отъ гладъ. Нъ като не турила на тѣзи наши наклонности никаквы граници, природата дала намъ възможность да ги докарваме до чрѣзмѣрность или да ги обръщаме на други прѣдмѣты; тогава не сж тѣзи качества виновны ако си докарваме войны грабежи и много други лошвини. *Войната и лошвинитѣ сж слѣдствие не на горнитѣ качества, а на лошото устремленіе на тѣзи качества.*

Храната е дадена на челоѣка, за да живѣе и да са наслаждава. Употребена както трѣба, тя е источникъ на страданіе, употребена вънъ отъ мѣрката, тя става источникъ на страданія и зло. Тука злото не дохожда отъ вънъ и не е самостоятелно ; то е слѣдствие на нарушеніето на опѣзи законы, които управляватъ животнитѣ отправления на челоѣка, които управляватъ организмитѣ.

Двата пола сж създадени за наслажденіе на челоѣка и на истина сж първото наслажденіе на земята, до дѣто отношеніята на двата пола непрѣминаватъ въ излишество и не нарушаватъ областта на другитѣ органически законы. Влеченіето на двата пола единъ къмъ други е необходимо за сохраненіето и распространеніето на челоѣческый родъ. Нъ законитѣ за съхраненіето и законитѣ за размноженіето често влизатъ въ борба и наслажденіето са обръща на зло и страданіе. Живота са похабява, явяватъ са болѣсти и бѣдны, непригледаны и не запазены отъ гладъ и отъ лишенія дѣца. Това е зло, голѣмо зло ; нъ то е исклученіе отъ правилото. Сравнете това зло съ тѣзи добрини, които излизатъ отъ сжщый источникъ, и вый ще видите че злото е нищожно прѣдъ доброто. Последнето ще става толкози по голѣмо, колкото повече са узнаватъ законитѣ, които управляватъ отношеніята на двата пола. Образованный челоѣкъ е повече въ сѣстояніе да управлява страститѣ си ; ноговата любовь е по разумна ; той повече са грыже за доброто на жената и на дѣцата си. Жи-

вотнытъ сж по много ограничени въ своитѣ побужденія отъ съкакъвъ родъ, и за това сж и по малко подчинени на болѣсти. Другытъ болѣсти на чловѣка дохождатъ отъ нечистота, отъ силнытъ вълненія и отъ различното стѣсненіе на дѣятелността на нѣкой органически законъ, като стѣсненіе на диханіето отъ недостатъкъ на чистъ въздухъ и прч.

Таквози е обясненіето на злото споредъ натуралистѣтъ. Както види читателя, тука сичко става по естествени причини и нищо не става по едно външно вмѣненіе. Злото по тая теорія може да са земе и за наказаніе, ако щете, нъ това наказаніе не са палага отъ една външна сила, а слѣдствие на самытъ чловѣчески дѣствия и постѣпки. Прѣдашь — разболѣвашъ са; ограбишь — наказвашъ са въ себе си, ако имашъ свѣсть да разбирашь лошатата на дѣствиата си. Като искарева злото отъ силытъ чловѣчески дѣла и отъ нарушеніето на естественнытъ законы, тая теорія обяснява по сжщый начинъ и въздаяніето. Съко нарушение на законытъ докарва зло; слѣдователно докарва и наказаніе. Ако прѣстъпя законытъ на общежитіето и докарамъ повреди или безчестіе на другытъ, наказаніето на това безчестіе не ще ма прѣмине. Освѣнтъ наказаніето на чловѣческото правосѣдіе, на мене пада и правосѣдіето на моето съзнаніе. Мысльта на лошытъ ми работы е едно зло, което ма мжчи постоянно и рано или късно неговытъ мжченія ставатъ источникъ за голѣмы злочестины. Освѣнтъ това, безчестността отдѣлява хората отъ мене, привлеча ми прѣзрѣніето на сичкы и ако не азъ, то дѣцата ми испадватъ толкози прѣдъ хората, щото ставатъ смѣхъ и причта въ устата на сичкы. Съ неправда събраното иманіе скоро са загубва; то рѣдко са задържа у потомството, защото отъ една страна мысльта за кривдата кара притяжателитъ му да го употребяватъ въ безумны работы, съ които ще прѣспжтъ ужъ свѣстьта си; отъ друга страна недовѣріето на хората кара грабителитъ да са облягатъ само на иманіето си и да не можтъ съ нищо друго да са заловятъ и съ нищо да го умножатъ.

По този начинъ, и споредъ еестественното обясненіе на злото, въздаяніето е една истина, която не може никакъ да са отрѣче. Нека помнятъ това онѣзи, които не щатъ да слушатъ божіитъ законы и които мислятъ, че като не вѣрватъ въ тѣзи законы, свободни сж сичко да вършатъ.